चांदोबा

मार्च १९९५

चांदोबा

मार्च१९९५

एक प्रत : ५.००

वार्षिक वर्गणी : ६०.००

विश्‍व - समाचार

हेल्मेट खोल यांचा विजय

गेल्या १६ नोव्हेंबर रोजी जर्मनीत सार्वत्रिक निवडणूक झाली. चान्सलर हेल्मेट खोल चौथ्यांदा निवडणुकीत विजयी झाले. त्या वेळच्या पश्चिम जर्मनीत सन १९८२ मध्ये जी निवडणूक झाली, तीत पहिल्यांदा ते निवडून आले होते. १९९२ मध्ये पूर्व व पश्चिम जर्मनी यांच्या एकत्रीकरणानंतर पहिल्यांदा जी निवडणूक झाली तीत खोल यांचा तिसऱ्या वेळी जय झाला.

सन् १९९० मधे झालेल्या निवडणुकीत खोलच्या सत्तारूढ पक्षांना ५५ टक्के मते मिळाली होती. परंतु यावेळी भागीदार पक्षांच्या अपयशामुळे फार थोड्या मताधिक्याने त्यांनी निवडणूक जिंकली. त्यांना फक्त ४८.३ टक्के मतेच मिळाली. विरोधी पक्षांना मिळालेली मते होती ४८.१ टक्के. या परिस्थितीत खोल यांची सत्ता चार वर्षांपर्यंत टिकेल की नाही याबाबत राजनैतिक अभ्यासकांना शंका वाटते. जर चार वर्षे त्यांची सत्ता टिकली तर माजी चान्सलर कोनार्ड अडिन्यूरचा उच्चांक ते मोडतील. त्यांनी सतत १४वर्षे शासन-सूत्रे सांभाळली होती.

जर्मनीतील लोकांची शासन-व्यवस्थेत बदल व्हावा अशी इच्छा नाही. म्हणून त्यांनी हेल्मेट खोलचा 'ख्रिश्चन डेमोक्रॅटिक पक्ष' व त्याचे भागीदार 'बेवेरियन ख्रिश्चन पक्ष' व 'लिबरल डेमोक्रॅटिक पक्ष' यांनाच पुन्हा निवडले. राजनैतिक अभ्यासकांना वाटतंय की याच उद्देशाने जनतेने यांना पुन्हा एकदा निवडले आहे. त्यांचं असं ही म्हणणं आहे की जनतेने शासकांना राज्य कारभाराची आणखी एकदा संधि दिली, पण अत्यंत अल्प मताधिक्याने! ही ही लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट आहे.

प्रमुख विरोधी पक्ष 'सोशल डेमोक्रॅट्स'ने आपल्या निवडणुकीच्या जाहिरनाम्यात घोषित केले होते की, जर त्यांना शासन-भार चालविण्याची संधि देण्यात आली तर ते जगातील विकसनशील देशांना देण्यात येणारे आर्थिक साहृय तावडतोब बंद करतील. 'मिनिस्ट्री ऑफ इकॉनामिक को-ऑपरेशन' द्वारा ही आर्थिक मदत दिली जाते. जर्मनीकडून आर्थिक साहृय मिळणाऱ्या देशात आपला भारत ही एक देश आहे. खोलच्या या विजयामुळे भारताला भविष्यात ही जर्मनीकडून आर्थिक मदत मिळत राहील.

सन् १९९० मध्ये चान्सलर हेल्मेट खोल यांना प्रतिष्ठाप्राप्त पं. जवाहरलाल नेहरू पुरस्कार मिळाला, ही गोष्ट चांदोबाच्या वाचकांना चांगली माहीत आहे. (जानेवारी १९९१ चा अंक)

वसुली

वीरभद्र आणि नारायण गावाच्या मधे असलेल्या चबुतऱ्यावर बसून गप्पा मारत होते. इतक्यात माधव नावाचा एक माणूस धावतच तेथे आला, अन् म्हणू लागला, ''नारायणराव, माझ्यावर आलेल्या संकटातून तुम्हीच मला वाचवू शकाल. मला आत्ता ताबडतोब हजार रुपये हवे आहेत. दोन-तीन महिन्यात व्याजासह ते परत करीन मी.''

''तुझ्या प्रामाणिकपणाबद्दल मला काहीच शंका नाहीय. तरीही शेवटी पैशांचा प्रश्न आहे ना. कोणी प्रतिष्ठित माणूस तुझ्या प्रामाणिकपणाबद्दल शिफारस करत असेल, तर पैशांची व्यवस्था मी करू शकेन.'' असे म्हणत नारायणने वीरभद्रकडे पाहिले.

वीरभद्र ताबडतोब म्हणाला, ''माधवकडून वायद्याला एकदोन दिवस अुशीर होईलही कदाचित्, पण दिल्या शब्दाला तो नक्की जागेल. घेतलेली रक्कम तो परत नक्कीच करील. असंच समजा, की तुमची रक्कम तिजोरीत अगदी सुरक्षित आहे.''

त्याच दिवशी नारायणने माधवला हजार रुपये दिले. दुसऱ्या दिवशी पुन्हा नारायण अन् वीरभद्र गल्लीत भेटले असता, वीरभद्र नारायणला म्हणाला, ''त्या माधवच्या बाबतीत खूप सावध रहा बरं! त्याच्या मागे फिरता फिरता तुझ्या वाहाणा झिजतील. सहजपणे पैसे परत करणाऱ्यांपैकी नव्हे तो!''

''मग काल त्याच्या प्रमाणिकपणाची शिफारस का केलीत तुम्ही?'' नारायणने विचारले.

''काय करू तरी मग! दोन वर्षापूर्वी मी त्याला दोनशे रुपये दिले होते. ते परत मिळवण्यासाठी दुसरा कोणता अुपायच नव्हता माझ्याकडे. काल संध्याकाळी तुम्ही दिलेले पैसे घेअून जात असतानाच वाटेत पकडलं मी त्याला, अन् माझे दोनशे व्याजासुद्धा वसूल केले मी!'' असे म्हणत वीरभद्र तेथून निघून गेला.

''मी आणि आम्ही!''

रंगापुर मध्ये माधव नावाचा एक युवक रहात असे. बालवयातच त्याने अनेक शास्त्र-ग्रंथ व काव्य यांचे अध्ययन केले. लोकांनी कोणता ही प्रश्न विचारला तर तो तत्काळ त्याचे उत्तर देई व त्याचा शास्त्रीय आधार सांगे. त्याचे प्रत्येक विधान शास्त्राधिष्ठित व शास्त्र-संमत असे. हळू हळू माधवच्या मनात गर्व उत्पन्न झाला.

एकदा एक तेजस्वी संन्यासी रंगापुर मधे आला. गावकऱ्यांनी त्याचे स्वागत केले. त्याचे उपदेश लोकांनी ध्यानपूर्वक ऐकले.

संन्याशाची प्रशंसा ऐकून माधवच्या मनात ईर्ष्या जागृत झाली. त्याला वाटले की आपले शास्त्रांचे ज्ञान याच्यापेक्षा खूपच जास्त आहे.

एके दिवशी माधव संन्याशाला भेटला आणि म्हणाला - ''स्वामीजी, आपण कोण-कोणत्या ग्रंथांचं कितपत अध्ययन केलंय?''

''माझ्या लहानपणी आई-वडिलांनी खूप प्रयत्न केला, पण मी काही शिकलो नाही. मी कोणत्या ही ग्रंथाचे अध्ययन केले नाही.'' संन्याशाने सत्य सांगून टाकले.

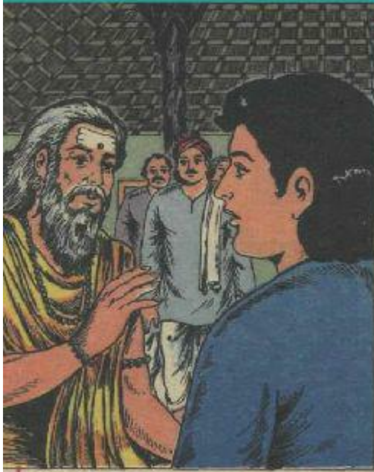
''मग आपण लोकांना एवढे उपदेश कसे देऊ शकता?'' माधवने व्यंगपूर्वक प्रश्न विचारला.

शांतिपूर्वक संन्यासी म्हणाला - ''बेटा, सगळंच काही ग्रंथात लिहिलेलं नसतं. मला जे अनुभव मिळाले, तेच मी लोकांना सांगतो.''

माधवने विचारले - ''आपण आपल्या प्रवचनातून जे सांगता त्याहून ही किती अधिक विषय या ग्रंथात मांडलेले आहेत. तेव्हा हे ग्रंथ वाचून अधिक ज्ञान मिळेल की आपली प्रवचने ऐकून?''

संन्यासी म्हणाला - ''केव्हा ही ग्रंथ वाचूनच अधिक फायदा होईल.''

प्रभाकर सातारकर

"मी हे सारे ग्रंथ वाचून, त्यातील ज्ञान आत्मसात् केले आहे. परंतु ज्ञानी असलो, तरी गावकरी आपला आदर करतात, माझा करीत नाहीत.

"तू त्यांच्याकडे लक्ष न दिलेले बरे. सुशिक्षित असणं माणसाचं भाग्य होय हे तू लक्षात घे." संन्याशाने आपली भूमिका माधवला समजावली.

अमळ चिडून माधव म्हणाला - "आपण माझ्यापेक्षा कमी शिकलेले आहात. म्हणून आपण मला सल्ला देण्याची जरूर नाही. आपली इच्छा असेल तर माझ्याशी चर्चा करा, वादविवाद करा. मी आपणास हारवीन याबाबत माझी खात्री आहे. यामुळे लोकांच्या मनात माझ्याबद्दल आदर-भावना वाढेल."

"मी शिकलेलो नाही, तरी पण तुझ्या बाबत एक गोष्ट माझ्या लक्षात आलेली आहे. शास्त्रांचं अध्ययन करून तू जे ज्ञान मिळवलंस, ते तू नीट पचवलेलं नाहीस. तू एकाद्या गुरूच्या मार्गदर्शनाखाली अध्ययन कर, म्हणजे तुझ्या मनात शांति नांदेल." संन्यासी हसत म्हणाला.

माधव नाराज झाला. तेथे हजर असलेल्या गावकऱ्यांसमोर त्याचा अपमान झाला असे त्याला वाटले. दोघांचा वादविवाद चालू होता, तेव्हा काही गावकरी तेथे उपस्थित होते. म्हणून जरा तोऱ्यात त्याने संन्याशाला विचारले - "आपण अनेक प्रांतात फिरला आहात. माझ्यासारख्या शिष्यांचा गुरु बनण्यायोग्य असा कोणी माणूस आपण सुचवू शकाल?"

"अवश्य. मेघनाथ नावाचे एक पंडित आहेत. ते महान् कवि ही आहेत. ठिकठिकाणी जाऊन ते आपल्या कविता लोकांना ऐकवतात. असे करण्यात त्यांचा उद्देश असतो की आपल्याला आपल्या कवितेतील दोष कळावेत. आजपर्यंत त्यांच्या काव्यातील दोष कोणी दाखवून दिलेले नाहीत. एकाद्या दिवशी ते या गावात ही येतील." तेव्हांपासून माधव मेघनाथांची प्रतीक्षा करू लागला.

एक दिवशी आपली पत्नी व मुलांसह मेघनाथ रंगापुरला आले. मेघनाथांनी गावकऱ्यांना आपल्या काही कविता वाचून दाखविल्या.

ती एका संन्याशाची गोष्ट होती. लिहिण्या-वाचण्याची आवड नसल्यामुळे राम नावाचा एक तरुण संन्याशांच्या मंडळात ये-जा करू लागला. संन्याशांच्या सहवासात राहून तो खराच संन्यासी बनला आणि सामान्य सुशिक्षित लोकांपेक्षा अधिक शिक्षित झाला, पंडित झाला.

मेघनाथने मोठ्या अद्‌भुत रूपाने काव्य-रचना केली होती. त्यातील प्रत्येक ओळ मोठी अर्थपूर्ण होती. गावकऱ्यांनी मेघनाथच्या प्रतिभेची प्रशंसा केली. तेव्हा माधव उठून बोलला - "आपल्या काव्यामुळे मला एक धोका दिसतोय. काही विशेष अध्ययन न करताच कोणी मोठा झाला, ज्ञानी झाला तर प्रत्येक माणूस संन्याशी होऊ इच्छील. मग लोकांना खायला अन्न मिळणार नाही, वा रहायला घर मिळणार नाही. अशी कठिण परिस्थिति निर्माण होईल की लोकांना अंगावर घालायला कपडा ही मिळणार नाही."

यावर मेघनाथ हसून म्हणाले - "मनुष्य पण एक प्राणी आहे. जगातील सर्व प्राणी कोठे कपडे घालतात? घरं बांधून राहतात? शेती-वाडी करतात?"

"मग काय तुम्हाला असं म्हणायचंय की मनुष्याने पण इतर प्राण्यांसारखे रहावे?" माधवने प्रश्न केला. यावर सर्व गावकरी खदखदा हसू लागले.

"मनुष्य हा एक सामाजिक प्राणी आहे. इच्छा असली तरी सामान्य प्राणी-सृष्टीतील

एक प्राणी तो बनू शकणार नाही. म्हणूनच मनुष्याला भोजन, कपडा, घर इत्यादींची समस्या नाही." मेघनाथच्या बोलण्यावर खुश होऊन गावकऱ्यांनी टाळ्या वाजविल्या.

माधवचा चेहरा पांढरा पडला, तरी पण आपला पराभव मानायला तो तयार नव्हता. तो म्हणाला - "जर आपण म्हणता त्यावर आपला विश्वास असेल, तर आपण त्याची अंमल-बजावणी करा, तसं प्रत्यक्ष आचरण करा. आपण संन्यासी असून ही आपल्या रचलेल्या काव्याचे मूल्य आपण जाणता असं आपल्याला म्हणायचंय?"

"या विषयावर मी खूप मनन-चिंतन केले आहे. मी संन्यासी आहे म्हणून पत्नी व मुलांना

सोडून जावं असं मला वाटत नाही. काही सोडायचं असेल तर अहंकार, कीर्तीची लालसा नि स्वार्थ!'' मेघनाथांनी माधवला समजावले.

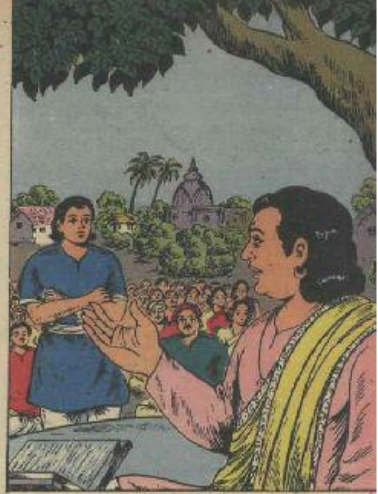
उत्तर देत माधव म्हणाला - ''मग नवीन काव्यांची रचना आपण कशासाठी करता? कविता लिहून आपल्याला प्रसिद्धि मिळावी, सर्वत्र आपले गुण-गान व्हावे, अशी आपली इच्छा असतेच ना? यावरून हे सिद्ध होत नाही का की आपण स्वार्थी आहात? आपल्या पूर्वी ही अनेक कवींनी काव्य-रचना केली होती. ठिकठिकाणी जाऊन आपण अन्य कवींच्या कविता लोकांना का ऐकवीत नाही? मला वाटतं कीर्तीच्या मागे लागूनच आपण आपल्या काव्याचा हा प्रचार करीत आहात.''

मेघनाथांवर या बोलण्याचा काही ही परिणाम झाला नाही. ते शांतपणे म्हणाले - ''मी ज्या कविता करतो, त्यावर कवीचे नाव न लिहिणे हे एक असत्य आहे. श्रीरामचन्द्रांनी दुसऱ्या कोणाच्या नावावर राज्य चालविले अथवा कालिदासाने आपल्या काव्यावर कवि म्हणून दुसऱ्या कोणाचे नाव घातले तर ते असत्यच नाही का? त्यांची गणना अशा लोकात झाली असती, ज्यांनी नव्या पिढीला खोटं सांगितलं, सत्यापासून वंचित ठेवलं! इतिहासाबद्दल आम्हाला आस्था आहे, म्हणून आम्ही काव्यात आपल्या नावाचा उल्लेख करतो. आता राहिली प्रचाराची गोष्ट. जर आम्ही कवींनी आपले काव्य एकाद्या राजाला समर्पित केले तर तो आम्हाला एक लाख अशर्फ्यांचा पुरस्कार देईल आणि आमचे नाव सर्वत्र गाजेल. आम्हाला प्रसिद्धीची हाव नाही, म्हणून आम्ही ठिक-ठिकाणी जाऊन काव्य-पाठ करतो, आणि जनतेची विवेक-बुद्धि जागृत करतो, त्यांची बुद्धि तीक्ष्ण करतो. केवळ कीर्ति प्राप्त करण्यासाठी गावोगाव सपरिवार हिंडत राहणे हे मोठ्या कष्टाचे काम आहे. कारण यात अर्थ-प्राप्तीची आशा नाहीच. तर मग नवीन कविता करण्याची आवश्यकताच काय असा प्रश्न तू विचारशील! सृष्टीच्या प्रारंभी माणूस नग्नच रहात असे. नंतर त्याने वल्कलांनी आपले शरीर झाकले. आता तर आम्ही रेशमी वस्त्रे ही परिधान करतो. कालमानानुसार जसा वस्त्र

प्रावरणात बदल झाला, त्याच प्रमाणे मनुष्याची अभिरुचि बदलली, जीवनाकडे पाहण्याचा त्याचा दृष्टिकोण बदलला. त्यानुसार नवीन कवींनी नव्या काव्याची रचना केली. नवीन काव्यांची रचना का व्हावी हे जाणण्याची तुझी इच्छा असेल तर तुला स्वत:ला कवि बनायला हवं. अथवा आमच्या सारख्यांचे काव्य वाचले पाहिजे.''

मेघनाथांचे सारे विवरण ऐकून माधवला मोठे आश्चर्य वाटले. बऱ्याच गोष्टींचे इतके विश्लेषणात्मक अध्ययन आजपर्यंत त्याने केले नव्हते. एकाद्या विषयाचे इतक्या निरनिराळ्या दृष्टिकोणातून चिंतन करता येते हे त्याला माहीत नव्हते. मेघनाथ नि:संशय एक असामान्य व्यक्ति आहेत हे त्याला पटलं. तरी पण आणखी काही प्रश्न विचारून गावकऱ्यांपुढे आपल्या बुद्धीचं प्रदर्शन करण्याची त्याची इच्छा होती.

मेघनाथांनी जेव्हा काही निवेदनकेले तेव्हा त्यांनी स्वत:बद्दल 'मीच्या ऐवजी आम्ही' चा उपयोग केला. 'मी'त विनय दिसतो, तर 'आम्ही'त अहंकार ! याचा अर्थ असा की मेघनाथ अहंकारी आहेत. म्हणून माधव बोलू इच्छित होता की, ''कदाचित् स्वार्थ व यशाची आकांक्षा आपणास नसेल, पण अहंकार आपणात पुरेपूर भरलेला आहे.'' पण त्याने आपल्याला ताब्यात ठेवले. त्याला वाटले, आपण असे विधान करणे योग्य होणार नाही. कदाचित् गावकरी आपला धिक्कार करतील.

म्हणून विचारपूर्वक विधान करणे त्याला उचित वाटले. आपल्या चतुर बोलण्याने मेघनाथांची त्याला थट्टा करायची होती. आपले दोन्ही हात जोडून विनयपूर्वक तो मेघनाथांना उद्देशून म्हणाला - ''आपण सामान्य व्यक्ति नाही, आपण असामान्य महात्मा आहात! आपल्याला ना स्वार्थाची आकांक्षा ना कीर्तीची! परंतु जेव्हा-जेव्हा आपण काव्याबाबत बोलता तेव्हा-तेव्हा स्वत:ला 'आम्ही' असे संबोधता. आपण म्हणता - 'आम्ही' कविता-रचना केली, 'आम्ही' असं सांगतो इ. सामान्य लोक याला आपला अहंकार म्हणू शकतील. मी नाही हं म्हणत तसं. पण माझी एक शंका आहे. आपण एक नाही, दोन वा तीन आहात, म्हणून

आपल्याबद्दल आपण 'आम्ही' म्हणता.

जरा ही नाराजी न दाखविता मेघनाथ यावर उत्तरले - "होय बेटा, सरस्वतीचा आशीर्वाद प्राप्त झालेली मेघावती माझी पत्नी आहे आणि मी याला आपले भाग्य समजतो. माझं खरं नाव आहे रंगनाथ. आम्ही दोघे मिळून काव्य-रचना करतो. दोन्ही नावं जोडली की मेघनाथ शद्ब तयार होतो. तेव्हा खरंचच मेघनाथ एक नाही, दोन आहेत!"

माधवला फार आश्चर्य वाटले. हात जोडून तो मेघनाथांना म्हणाला - "मला क्षमा करा स्वामीजी!"

हंसत मेघनाथ म्हणाले - "क्षमा मागावी लागेल अशा परिस्थितीत तू कधी पडत जाऊ नकोस. जर तुझी आकाशावर थुंकायची इच्छा असेल, तर खुशाल थुंक. त्याने आकाशाचे काय बिघडेल? पुन्हा असे कधी करू नकोस."

एवढं झाल्यावर ही माधवच्याने गप्प बसवेना. त्याने विचारले - "समजा, मी चूक केली-कबूल. पण आपण आपली तुलना आकाशाशी करीत आहात. हा अहंकारच नाही तर काय?"

"मी आकाश नाही. केवळ ईर्ष्या व अज्ञानामुळे तुझी माझा अपमान करायची इच्छा आहे, यामुळे तुझेच पतन झाले, उत्थान नाही. तुझ्या या प्रयत्नामुळे मी आकाश बनलो. यात माझा काहीच मोठेपणा नाही. जो माणूस अकारण दुसऱ्याचा अपमान करू चाहतो, त्याचा स्वतःचा अपमान होतो आणि दुसरा माणूस आकाशा एवढा विशाल व विस्तृत होतो." मेघनाथांनी आपला दृष्टिकोण स्पष्ट मांडला.

माधवने आपला पराभव कबूल केला. त्याचा अहंकार दूर झाला. त्याचा गर्व पूर्ण नाहीसा झाला. तो मेघनांथाच्या पायी पडला आणि त्यांना प्रार्थना केली - 'मला आपला शिष्य बनवा.' मेघनाथांनी ही विनंती आनंदाने मान्य केली.

मेघनाथांचा शिष्य झाल्यावर माधवची बुद्धि व ज्ञान यांचा विकास झाला. त्याचा अहंकार नाहीसा झाला. तो आपल्या ज्ञानाचा सदुपयोग करू लागला.

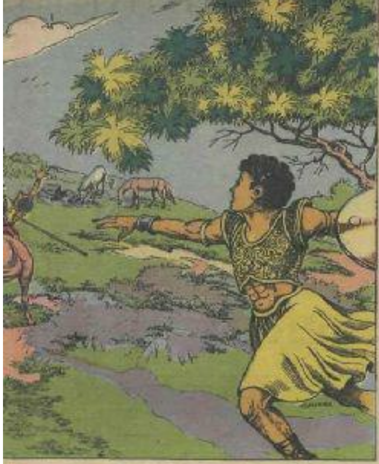
४

(मोहनने भुवनसुंदरीला पळवून नेले. ग्रीक राजाना यासाठी युद्ध व्हावे, हे अुचित वाटत नव्हते. त्यांनी समजावणीसाठी दूत पाठवला. परन्तु हा प्रयत्न सफल झाला नाही. तेंव्हा भुवनसुंदरीचा पती प्रताप याने ग्रीसमधील साऱ्या राजकुमारांना ट्रॉयवर हल्ला करण्यासाठी मदत करण्याचे आव्हान दिले. त्या सर्वांना एकत्र आणण्यासाठी त्याला फार प्रयत्न करावे लागले. रूपधरने आपल्याला वेड लागल्याचे नाटक केले, तर वज्रकाय स्त्री वेषात राजाच्या अन्तःपुरात लपून बसला. इतके सारे घडूनही शेवटी ग्रीक सेना युद्धासाठी तयार झाली आणि ट्रॉय नगरात पोचली.) -

ग्रीक नौकेवरून तटावर अुतरणारी पहिली व्यक्ति होती चन्द्रप्रभु अन् दुसरी होती वज्रकाय. त्यांच्या पाठोपाठ ग्रीसचे सैन्य अुतरले आणि युद्धासाठी सन्नद्ध झाले.

ट्रोजन सैन्यात मराल नावाचा एक वीर होता. त्याला तलवारीच्या वाराने किंवा बर्ची भोसकण्यानेही मृत्यु न येण्याचे वरदान होते. या मरालने पहिल्या दिवसाच्या युद्धातच कित्येक ग्रीक योद्धयांना यमसदनास पाठवले. वज्रकाय अन् मराल समोरासमोर आले, तेंव्हा त्यांच्यात घनघोर युद्ध झाले. खूप वेळ ते लढले, पण मराल हरला नाही. परन्तु लढाईच्या भरात धक्क्याने मराल जेंव्हा खाली पडला, तेंव्हा वज्रकायने त्याच्यावर झडप मारली अन् तो मरालच्या छातीवर बसला. वज्रकायने मरालचा गळा आवळून त्याला ठार मारले.

मराल मेल्याबरोबर ट्रोजन सैन्य घाबरून सैरावैरा पळू लागले व शेवटी पाठ फिरवून ट्रॉय

शहराकडे पळून गेले. यानन्तर ग्रीकांनी आपल्या नौका समुद्रतटावरील एका सुरक्षित ठिकाणी बांधून ठेवल्या आणि ट्रॉय नगराच्या तटाबाहेर वेढा देऊन ते थांबून राहिले. हा वेढा दहा वर्षे तसाच राहिला. पहिल्या नऊ वर्षात विशेष अशी लढाई झालीच नाही. परन्तु अन्य काही महत्त्वाच्या घटना घडल्या.

ट्रॉयचा राजा वर्धन याला दोन राण्या होत्या. मोहनची आई ही त्याची दुसरी पत्नी होती. वर्धनच्या पन्नास पुत्रांपैकी एकोणीस तर तिच्याच पोटी जन्मले होते. त्यांच्यात सर्वात मोठा होता वीरसिंह. त्याच्या पुत्रांच्यात एकाचे नाव इलीय असे होते. ज्योतिष्यांनी असे सांगितले होते की, 'इलीय वीस वर्षांचा होईपर्यन्त नगरावर कोणी विजय मिळवू शकणार नाही.'

वज्रकायने असे ठरवले की, 'काहीही करून या इलीयला मारून टाकायला हवे.' एके दिवशी इलीय मन्दिराच्या प्रांगणात घोड्या-वरून फिरत असताना वज्रकायने त्याच्यावर हल्ला करून बर्छी भोसकून त्याला मारून टाकले. इलीयच्या मरणामुळे ट्रॉयचे नागरिक फार दु:खी झाले.

वर्धनच्या पुत्रांमधे एक वृकाक्ष नावाचा पुत्र होता. तो बगीच्यातल्या झाडांच्या फांद्या तोडून रथाच्या चाकांसाठी आवश्यक असे लाकूड तासत असताना वज्रकाय लपतछपत नगरात गेला अन् वृकाक्ष काम करत असलेल्या बगीच्यात पोचला. वज्रकायने वृकाक्षला पकडले, अन् शिबिरात घेऊन गेला.

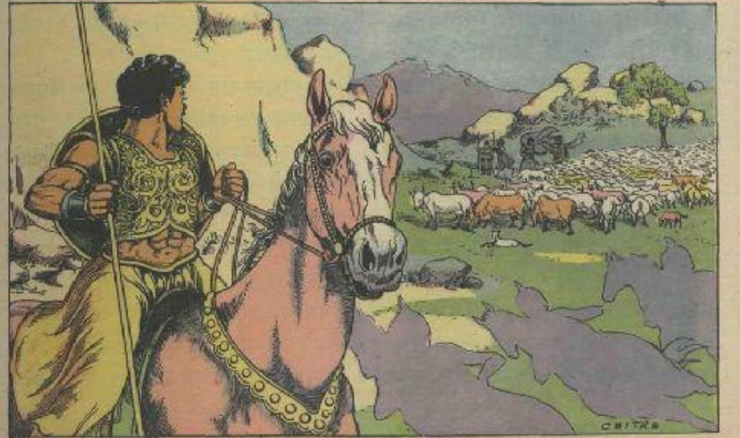
या कैद्याचे काय करावे, याबद्दल ग्रीक नेते काही निर्णय घेऊ शकेनात. शेवटी त्यांनी त्याला 'गुलाम' म्हणून एका राजाला विकून टाकले. या राजाच्या दरबाऱ्यांपैकी एकाला त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटून त्याने धन देऊन त्याला राजाकडून विकत घेतले अन् त्याला गुला-मीतून मुक्त केले. वृकाक्ष मुक्त होऊन परत ट्रॉय शहराकडे जात असता वज्रकायने त्याला पाहिले, अन् जागच्या जागीच मारून टाकले.

वज्रकायने अशा प्रकारची अनेक घातपाती कृत्ये केली. युद्ध तर चालू नव्हतेच. ग्रीक

सैनिकांना काही कामही नव्हते. म्हणून वज्रकायने ग्रीक सैनिकांची एक तुकडी बरोबर घेऊन आसपासच्या प्रान्तात लुटालूट सुरू केली. हे लोक जेंव्हा ऐडा पर्वतावर पोचले, तेंव्हा त्यांना प्रशंसन नावाचा एक माणूस भेटला.

प्रशंसन हा मोहनच्याच वंशातला होता. भुवनसुंदरीला पळवून आणण्यासाठी मोहन स्पार्टा शहरात गेला असताना, प्रशंसनही त्याच्याबरोबर होता. त्यावेळी त्याने मोहनला खूपच मदत केली होती. तरीही भुवनसुन्दरीवरून ग्रीक व ट्रोजन्स मधे युद्ध सुरू झाले, तरी प्रशंसन् तटस्थ राहिला होता. युद्धात त्याने स्वत: भाग घेतला नाही.

प्रशंसन या काळात गुराख्यांबरोबर ऐडा पर्वतात रहात असताना वज्रकाय व त्याचे सैनिक तेथे पोचले. वज्रकायच्या सामर्थ्यासमोर ते टिकू शकले नाहीत, त्यामुळे प्रशंसन पर्वत अुतरून पळून गेला. पण वज्रकायने त्याचे गुराखी मारून टाकून पशुसंपदा आपल्या ताब्यात घेतली. प्रशंसन हा एक अुत्तम योद्धा होता. एरव्ही वज्रकाय कोणाचीही पर्वा करत नसे, पण प्रशंसनचे सामर्थ्य तोही जाणून असल्यामुळे तो प्रशंसनबाबत जागरूक होता. आता राहिला ट्रोजन सैनिकांचा विचार. हे सैनिक आपल्या पक्षाच्या वीरसिंहला जितके मानत असत, तितकेच प्रशंसनलाही मानत असत. त्याच्याबद्दलही त्यांच्या मनात तितकाच आदरभाव होता.

वज्रकायने प्रशंसनच्या गुराख्यांचा नाश केल्यावर मात्र त्याला तटस्थ रहाणे अशक्य झाले, अन् तो आपल्या सैन्यासह ट्रॉय शहरात पोचला व युद्धासाठी कटिबद्ध झाला. या युद्धात प्रशंसन अनेकदा जखमी झाला, पण प्रत्येक वेळी तो मरता मरता वाचला.

या युद्धात प्रशंसनचा मृत्यु लिहिलेला नव्हता. उलट 'त्याचे वंशज भविष्यात ट्रॉयचे राजा बनतील' असे लिहिलेले होते.

ट्रॉयशी मैत्रीसंबंध असलेली अन्य अनेक शहरेही होती. त्यांच्यातील अनेकांना वज्रकायने हरवून आपल्या ताब्यात घेतले. जी शहरे त्याने ताब्यात घेतली, त्यात वीरसिंहच्या सासऱ्याचे शहरही होते. हा सासरा व त्याचे सातही पुत्र युद्धात मारले गेले.

इकडे ग्रीकांच्या शिबिरांतही काही भयानक घटना घडल्या. त्यातील एक अशी - एकदा ग्रीक सम्राटाने रूपधरला बोलावून म्हटले, "काही नौका घेऊन जाऊन त्यात धान्य भरून घेऊन ये." या आज्ञेनुसार रूपधर धान्य आणायला गेला, परन्तु रिकाम्या हातांनीच तो परत आला.

ग्रीक वीरांपैकी एक प्रबोध नावाचा वीर रूपधरला म्हणाला, "तू आळशी अन् भित्रा आहेस, म्हणून रिकाम्या हातांनी परत फिरलास."

"माझ्या हातून काहीही चूक झालेली नाहीय. मला कुठेच धान्य मिळू शकलं नाही. माझ्याऐवजी राजाने तुला पाठवलं असतं, तर तूही असाच परत फिरला असतास." रूपधर त्याला म्हणाला.

प्रबोधला राग आला, अन् जणू आव्हान स्वीकारत तो ताबडतोब एक नौका घेऊन निघाला, अन् खरोखरच ती भरून धान्य घेऊन तो परत आला. रूपधरचा अशा तऱ्हेने पराभव झाल्यामुळे त्याच्या मनात प्रबोधचा सूड घेण्याची भावना जागी झाली. त्याला आपला हा मोठाच अपमान झाल्यासारखे वाटत होते. रूपधरने एक कारस्थान रचले अन् त्याने एक दिवस ग्रीक सम्राटाकडे निरोप पाठवला की, "काल रात्री माझ्या स्वप्नात देवाने दर्शन देऊन असे सांगितले की आपल्या शिबिरात फार मोठ्या प्रमाणात बंड होणार आहे. मला सावधान करत देवाने असे सांगितले की - एक दिवस आणि एक रात्रीपुरती आपल्याला आपल्या शिबिराची जागा बदलायला हवी."

रूपधरची चेतावणी राजाने अमलात आणली. सर्वच ग्रीकांनी आपापली शिबिरे सोडली अन् पूर्ण एक दिवस व एक रात्र ते सारेजण अन्यत्र जाऊन राहिले. शिबिरे जेंव्हा अगदी ओस पडली, तेंव्हा रूपधर लपतछपत प्रबोधच्या शिबिरात घुसला व त्याने त्याच्या तंबूत अशर्फ्यांची ऐक थैली लपवून ठेवली.

या नन्तर एका युद्धकैद्याला हाताशी धरून रूपधरने जबरदस्तीने त्याच्याकडून एक असे पत्र लिहवून घेतले की, जणू ते वर्धनने प्रबोधच्या नावे लिहिले आहे. त्या पत्रात असे लिहिलेले होते. - "ग्रीकांच्या विरुद्ध फितुरी करण्यासाठी तू जे सोने मागितले होतेस, ते मी पाठवत आहे."

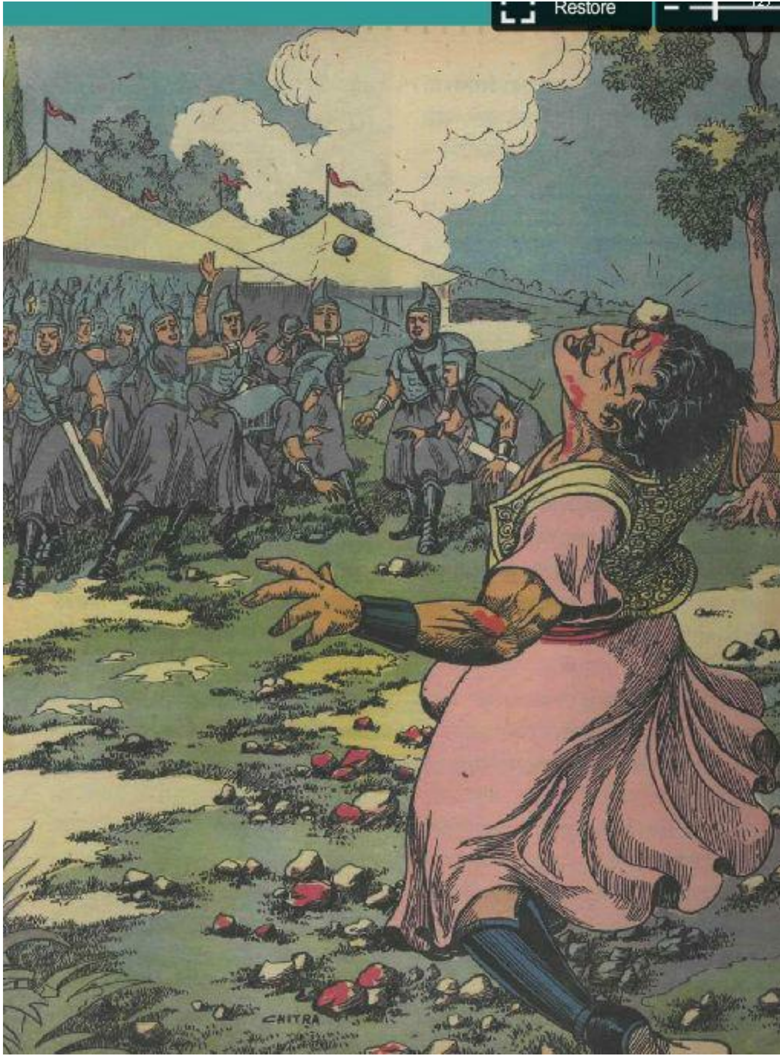
ते पत्र प्रबोधकडे पोचवण्याची आज्ञा रूपधरने युद्धकैद्याला दिली. तो कैदी प्रबोधकडे पोचण्यापूर्वी रूपधरने आपल्या माणसांकरवी त्याला मारून टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी आपापल्या पहिल्या शिबिरांकडे परतत असताना ग्रीकांना शिबिराबाहेर पडलेले युद्धकैद्याचे प्रेत दिसले. त्याच्याजवळचे पत्रही त्यांच्या हाती लागले. त्यातला मजकूर वाचून विषय गंभीर असल्याचे त्यांनी जाणले. अन् ते परत सम्राटाकडे पोचवले.

पत्र वाचून सम्राटाने प्रबोधला चौकशीसाठी बोलावून घेतले. त्याने प्रबोधला त्याच्यावरील आरोप सांगून त्याच्याकडे वर्धनचे पत्र कसे पाठवले गेले, याबद्दल विचारणा केली. प्रबोधने आपण देशद्रोही नसल्याचे सांगून वर्धनने किंवा त्याच्या कोणा माणसाने आपल्याला कधीही सोने वगैरे न दिल्याचे शपथेवर सांगितले.

परन्तु रूपधरने मुद्दा काढला की प्रबोधच्या शिबिराची झडती घेतली की सत्य आपोआपच कळून चुकेल.

शिबिराची झडती घेतली असता प्रबोधच्या शिबिरात अशर्फ्या सापडल्या व त्याला द्रोही ठरवण्यात आले. सर्वच सैनिक ओरडू लागले

की - 'अशा फितुराला दगडांनी ठेचून यमसदनाला पाठवावे.' शेवटी याच पद्धतीने ग्रीकांनी प्रबोधवर दगडांचा मारा केला. मार खाता खाता प्रबोध ओरडत राहिला की, "हे सत्य, आज माझ्या डोळ्यांसमोर तुझा मृत्यु घडून येत आहे!"

वास्तविक प्रबोधला दिलेली शिक्षा सर्वच दृष्टींनी चुकीची होती. तो स्वतः निर्दोषी तर होताच, पण शिवाय तो अत्यंत पराक्रमी आणि प्रतिभावान होता. ट्रॉय नगराला वेढा घालून बसलेल्या सैनिकांच्या मनोरंजनासाठी त्याने 'फाशांचा खेळ' शोधून काढला, स्वतः फासे तयार केले. आणखीही कित्येक नवीन वस्तु त्याने स्वतः बनवल्या. दीपस्तंभाची आवश्यकता जाणून त्यानेच दीपस्तंभाचा शोध लावला. सैनिक शिबिरे आणि अन्य महत्त्वाच्या ठिकाणी पहारा देण्याच्या पद्धतीचे नियम त्यानेच बनवले. अशा कित्येक गोष्टींसाठी ग्रीक त्याचे खरोखर ऋणी होते.

ग्रीसमधे रहाणाऱ्या प्रबोधच्या पित्याला आपल्या पुत्राची मृत्यु-वार्ता मिळताच तो ट्रॉयकडे निघाला अन् तेथे पोचताच त्याने सम्राटाला विचारणा केली की, "माझा पुत्र कशासाठी मारला गेला? तो द्रोही असल्याचे तुम्ही कसे काय सिद्ध केले?"

परन्तु सम्राटाने आपली कैफियत द्यायचे नाकारले. आतापर्यन्त खरे तर त्याला कळून चुकले होते की रूपधरनेच सूड उगवण्यासाठी हे कारस्थान रचले होते. परन्तु त्याच्या मनात रूपधरबद्दल आदर असल्याने त्याने प्रबोधच्या पित्याला उत्तर देण्याचे नाकारले.

प्रबोधचा पिता ज्या कामासाठी ट्रॉयला गेला होता, ते तर असफल झाले. तो ग्रीसला परतला, पण तेथे त्याने ट्रॉयला गेलेल्या साऱ्या ग्रीकांच्या पत्नींना संबोधून सांगितले की, "तुमचे पती ट्रॉयच्या कोणा ना कोणा मुलींशी विवाह करून आपल्या बरोबर त्यांना परत घेऊन येत आहेत. अन् पुढे त्याच मुली त्यांच्या राण्या बनून रहाणार आहेत." त्याच्या या वक्तव्यात सत्य तर नव्हतेच; परन्तु अनेक ग्रीक धर्मपत्नींनी ही बातमी ऐकून आत्महत्या केली.

क्रमशः

सोनारामची चूक

हेलापुरीचा रहिवासी सोनाराम हा चांगला धनवान माणूस होता. व्यापार मुलांच्या हाती सोपवून तो आपल्या चार मजली हवेलीत आरामात आपले दिवस घालवू लागला.

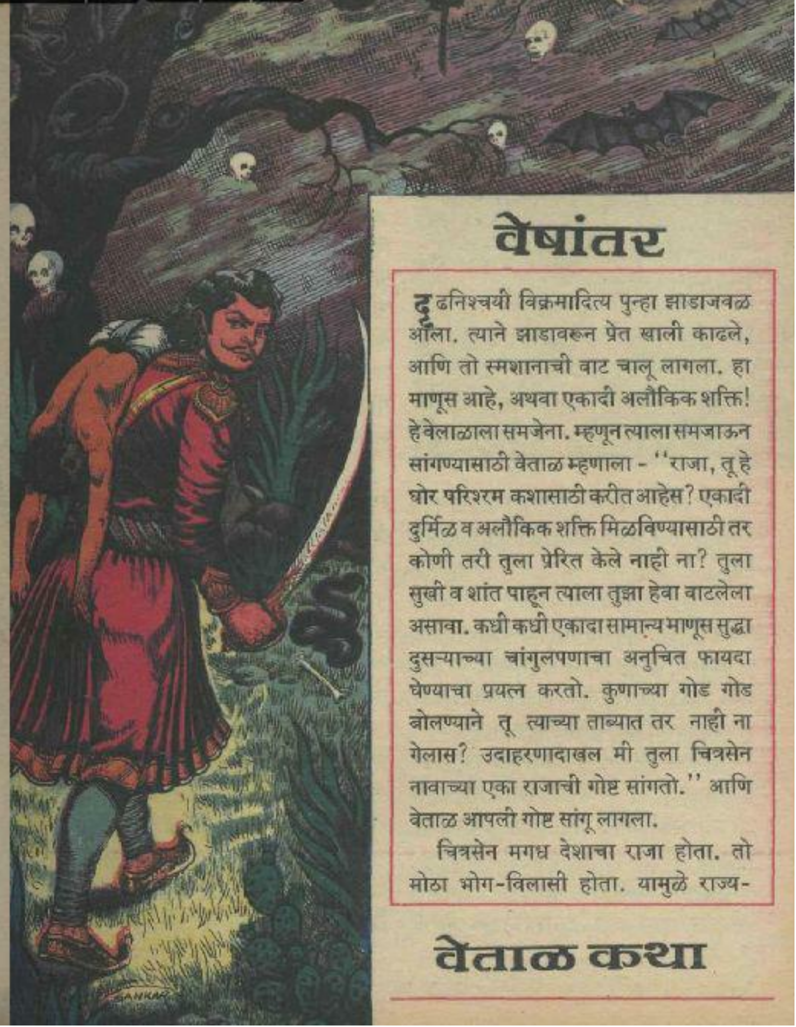
एके दिवशी सोनाराम हवेलीच्या दुसऱ्या मजल्याच्या व्हरांड्याच्या भिंतीवरून खाली पडून जखमी झाला अन् वैद्य घरी येऊन त्याच्यावर इलाज करू लागला. त्याचा मित्र माधव याला अपघाताची बातमी कळली.

माधव सोनारामला भेटायला आला. मित्राच्या तब्येतीची चौकशी केल्यावर माधवने विचारले, ''इतका कसा बेसावध झालास? अडीच-तीन फुटी भिंतीवरून खाली पडलासच कसा तू? आश्चर्य वाटतंय मला!''

''अरे काय सांगू माधव? जे काही घडलंय, त्याचं फार वाईट वाटतंय मला, अन् आश्चर्यही! रात्रीचं जेवण झालं की रोज पान खातो मी, तुला माहीतच आहे. काही वेळानं भिंतीपलीकडे ते थुंकून येऊन खाटेवर झोपतो. हा तर माझा रोजचाच कार्यक्रम आहे. पण हा अपघात झाला, तेंव्हा मी काही विचारात गुंगलो होतो. त्यामुळे अनवधानानं मी खाटेवर थुंकलो अन् झोपण्यासाठी व्हरांड्याच्या भिंतीवर अंग टाकलं!'' वेदनेने कण्हत सोनाराम उत्तरला.

हे ऐकून माधव जोरजोरात हसत सुटला! आपल्या हसण्याबद्दल मित्राला वाईट वाटेल, याचे भानही त्याला राहिले नाही!

वेषांतर

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली काढले, आणि तो स्मशानाची वाट चालू लागला. हा माणूस आहे, अथवा एकादी अलौकिक शक्ति! हे वेताळाला समजेना. म्हणून त्याला समजाऊन सांगण्यासाठी वेताळ म्हणाला - ''राजा, तू हे घोर परिश्रम कशासाठी करीत आहेस? एकादी दुर्मिळ व अलौकिक शक्ति मिळविण्यासाठी तर कोणी तरी तुला प्रेरित केले नाही ना? तुला सुखी व शांत पाहून त्याला तुझा हेवा वाटलेला असावा. कधी कधी एकादा सामान्य माणूस सुद्धा दुसऱ्याच्या चांगुलपणाचा अनुचित फायदा घेण्याचा प्रयत्न करतो. कुणाच्या गोड गोड बोलण्याने तू त्याच्या ताब्यात तर नाही ना गेलास? उदाहरणादाखल मी तुला चित्रसेन नावाच्या एका राजाची गोष्ट सांगतो.'' आणि वेताळ आपली गोष्ट सांगू लागला.

चित्रसेन मगध देशाचा राजा होता. तो मोठा भोग-विलासी होता. यामुळे राज्य-

वेताळ कथा

कारभाराची व्यवस्था शिथिल होत चालली होती. प्रजेला अनेक कष्ट सहन करावे लागत होते.

मुख्य मंत्री सुबुद्धि एक दिवस राजाला भेटला आणि एकूण परिस्थितीची राजाला कल्पना देत म्हणाला - ''शासन-व्यवस्था बिघडत चाललेली आहे. कोठे ही शिस्तीचे पालन होत नाही. जनतेची दुःखे दिवसें दिवस वाढत आहेत.''

मंत्र्याच्या बोलण्यावर थोडे चिडून चित्रसेन-ने विचारले - ''राज्यातील सरकारी अधिकारी आपली जबाबदारी पार पाडीत आहेत की नाही?''

महामंत्री चन्द्रसेनला म्हणाला - ''आपण जर लक्ष घातले नाही, तर सारी राज्य-यंत्रणा खिळखिळी होऊन जाईल. कोणी ही दुसऱ्याची पर्वा करणार नाही. सर्व जण आपल्या स्वार्थामागे लागतील. माझी सूचना आहे की आपण वेषांतर करून राजधानीत हिंडावं आणि वस्तु-स्थिति जाणून घ्यावी.''

राजाला मंत्र्याची सूचना आवडली. त्याच रात्री वेषांतर करून तो नगरात अवलोकन करण्यासाठी गेला. राजकर्मचारी लाचलुच-पतीत गुरफटलेले त्याने पाहिले. दुसऱ्या दिवशी त्यांना विचारले तेव्हा ते म्हणाले - ''महाराज, आमच्या शत्रूंनी आमच्याबद्दल काही वाह्यात गोष्टी तिखट-मीठ लावून सांगितलेल्या आहेत!''

राजा म्हणाला - ''तुमची काळी कृत्ये मी स्वतः माझ्या डोळ्यांनी पाहिली आहेत. मी वेषांतर केले असल्यामुळे तुम्ही मला ओळखू शकला नाहीत.'' राजकर्मचारी चन्द्रसेनच्या पाया पडले आणि त्यांनी क्षमा मागितली. ''सावधान, पुन्हा असं केलंत तर नोकरीवरून काढून टाकीन.'' असा इशारा देऊन राजाने त्यांना रवाना केले.

आता सगळ्यांना समजलं की राजा वेषांतर करून राज्यात हिंडतो व राजकर्मचाऱ्यांच्या कामावर लक्ष ठेवतो. यामुळे काही दिवस राज्यातील लाच-लुचपत बंद झाली.

चित्रसेनचे विलासमय जीवन पुन्हा सुरू झाले. महामंत्री त्याला सावध करू लागला तेव्हा राजा म्हणाला - ''मी वेषांतर करून

माझे कर्तव्य करीत आहे. आता राज्यकारभार नीट करायची जबाबदारी तुमची!'' महामंत्र्याला दोष देत राजाने त्याला धमकी दिली.

राजकर्मचाऱ्यांमधील लाल-लुचपत थांबली की राज्यकारभार सुरळीत चालत नाही. राजा स्वतः शासन-सूत्रे आपल्या हाती घेत नाही, स्वतः कार्यप्रवण होत नाही, मंत्र्याचा सल्ला ऐकायला तयार नाही. म्हणून सुबुद्धि जवळच्या जंगलात राहणाऱ्या एका राजर्षीकडे गेला आणि त्याला राजधानीत घेऊन आला. त्या राजर्षीचं नाव होतं जनकसेन.

जनकसेन वृद्ध होता. तो मगध राजाच्या वंशातील होता. या लोकातील सुखांचे त्याला आकर्षण नव्हते. म्हणून अरण्यात जाऊन तो तपश्चर्या करीत होता. मगध राजा त्याची अवज्ञा करू शकत नसे.

चित्रसेनने जनकसेनचे स्वागत केले. चित्रसेनची प्रशंसा करीत राजर्षि म्हणाला - ''पुत्र, तुझ्या राज्यात प्रजा सुखी दिसत नाही. तू याचा कधी विचार केला आहेस का?''

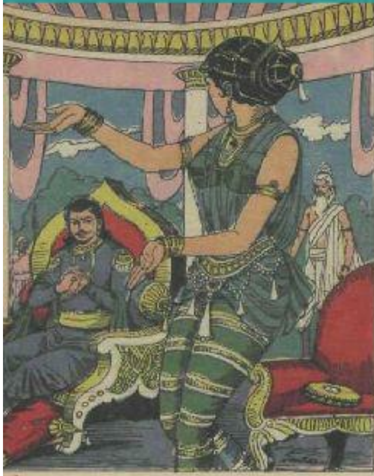
राजर्षीच्या या प्रश्नावर चित्रसेन थोडा चमकला. तरी पण आपल्याला सावरत म्हणाला- ''मी वेषांतर करून राज्यात हिंडतो आणि जनतेची सुख-दुःखे जाणून घेतो. याहून अधिक काय करावं हे माझ्या लक्षात येत नाही. आपले मंत्री, अधिकारी आणि सेवक-वर्गाच्या कर्तव्य-दक्षतेबद्दल मला शंका येतेय. आपण स्वतःच

थोडे निरीक्षण करा आणि मला सल्ला द्या.''

हा प्रस्ताव अस्वीकार करीत जनकसेन म्हणाला - ''राजा समर्थ असेल तर प्रजा ही समर्थ बनेल. वेषांतर करून तू जेव्हा राज्यात भ्रमण करतोस जेव्हा 'जनतेचे कल्याण' हा एकच विचार तुझ्या मनात असला पाहिजे. नोकरशाहीच्या अनीतीपेक्षा प्रजेचे कल्याण हे अधिक महत्त्वाचे आहे. एक वर्षानंतर तू जेव्हा अन्य वेषात राज्यात संचार करीत असशील, तेव्हा मी तुला येऊन भेटेन. केव्हा ही, कोठे ही तुला भेटायचा मला अधिकार आहे.''

चित्रसेनने याला स्वीकृति दिली. जनकसेन परत तपश्चर्येसाठी गेला. चित्रसेनला प्रजेच्या दुःखाची हळू हळू चांगली कल्पना आली.

प्रजेच्या अडचणी दूर करण्याचा प्रयत्न ही तो करू लागला. जनतेच्या कल्याणासाठी शक्य ती कार्यवाही त्याने सुरू केली.

इतकं सगळं झालं तरी आपलं विलासमय जीवन चित्रसेन सोडून देऊ शकला नाही. त्याचा बराच काळ गप्पा-गोष्टी, नृत्य व गायनात जाई. महामंत्र्याने याबाबत तक्रार करण्याचे सोडून दिले.

पाहता-पाहता एक वर्ष गेलं. एक दिवशी चित्रसेन आपल्या रंग-महालात पडल्या पडल्या नृत्य पहात होता. गायिका एक राग गात होती. चित्रसेन नृत्य-गायनात तन्मय होऊन गेला होता. मधून मधून दाद द्यायचा नि टाळ्या वाजवायचा. अचानक जनकसेनने महालात प्रवेश केला.

जनकसेनला पाहताच चित्रसेन घाबरून उठून बसला नि राजर्षींच्या पाया पडला. आपली नाराजी प्रकट करीत जनकसेन म्हणाला - "या वर्षी ही तुझ्या देशात काही प्रगति झालेली दिसत नाही. मी जे सांगितलं होतं, त्याचं श्रद्धापूर्वक आचरण तू केलंस का?"

चित्रसेन नम्रतापूर्वक म्हणाला - "कालच वेषांतर करून मी एका गरीब माणसाच्या झोपडीत गेलो होतो. तब्येत ठीक नसल्यामुळे बिचारा दुःखी होता. मी त्याच्या औषधोपचाराची व्यवस्था करून आलो."

"ठीक आहे. तू वेषांतर करून राज्यात संचार करशील तेव्हा प्रजेचं कल्याण हा एकच विषय तुझ्या मनात असला पाहिजे. तू खरोखर तसं केलंस का?" जनकसेनने कठोरपणे विचारले.

अमळ संकोचाने चित्रसेन म्हणाला - "एका सामान्य नागरिकाचे स्वास्थ्य ठीक नसता, त्याच्या औषधोपचाराची व्यवस्था मी केली, त्याला आवश्यक ती वैद्यकीय मदत मी मिळवून दिली. इतकं सगळं मी केलं तरी आपलं आज्ञा-पालन केलं नाही असं आपण का समजता?"

"होय, ते सगळं मला समजलं. मी तुला जे विचारतोय ते तुझ्या वेषाबद्दल." जनकसेनने विचारले.

चित्रसेनला या प्रश्नाचे आश्चर्य वाटले. त्याने सांगितले - "होय तर, मी वेषांतर करूनच तिकडे गेलो होतो."

"कसला वेष केला होतास तू?" जनकसेनने प्रश्न केला.

"एकाद्या गरीब शेतकऱ्याच्या वेषात मी तिकडे गेलो होतो!" चित्रसेनने उत्तर दिले.

"गरीब शेतकरी मगधच्या प्रजेतील एक माणूस आहेच. आपल्या प्रजेतील एकाचा वेष तू धारण केलास तर याला वेषांतर कसे बरे म्हणता येईल ?" जनकसेनने विचारले.

आश्चर्य करीत चित्रसेन म्हणाला - "मी गरीब शेतकऱ्याचा वेष धारण केला हे वेषांतर नव्हे का? मग आपणच सांगा, या देशाच्या राजाने बहुरूपी बनण्यासाठी कोणता वेष धारण करावा?"

जनकसेन हसत म्हणाला - "तू मगधच्या प्रजेतील एक आहेस. आपल्या प्रजेतील एकाचा वेष तू धारण केलास तर त्याला वेषांतर म्हणता येणार नाही. तू एक गरीब शेतकरी बनलास आणि एक गरीब शेतकरी आजारी असल्याचे तू पाहिलेस. तू त्याच्या उपचाराची व्यवस्था केलीस. खरे म्हणजे राजा म्हणून सर्व गरीबांच्या चिकित्सेची व्यवस्था तू करायला हवी होतीस. तू जर एकेकाच्या अडचणींचा विचार केलास तर तू राजा कसला? राजाने सर्व प्रजेच्या अडी-अडचणींचा विचार करायला नको का? राजाने एकेक व्यक्तीचा नव्हे, संपूर्ण प्रजेचा विचार करायला हवा. आलं तुझ्या लक्षात मी काय म्हणतो ते?"

आपली चूक कबूल करीत तत्क्षण चित्रसेन म्हणाला - "येथून पुढे संपूर्ण जनतेच्या कल्याणाचा विचार करूनच मी लोकांच्या अडचणी सोडवीत जाईन."

राजा विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवून आता वेताळाने विचारले - "राजाने राज्यकारभार सुरळीतपणे चालविला पाहिजे. पण चित्रसेन असं न करता विलासात मग्न राहिला. नंतर त्याच्यात जो बदल झाला तो निश्चितच प्रशंसनीय आहे. परंतु जनकसेनने याबाबत चित्रसेनशी जी बोलणी केली, त्यात त्याचे वाक्-चातुर्यच अधिक दिसते, त्याच्या बोलण्यात कधी कधी विसंगति ही दिसते. कोणताही राजा आपल्या देशाच्या

नागरिकांपैकी एक असतो. आपल्या कार्य-सिद्धीसाठी तो कोणताही वेष धारण करू शकतो. त्याने केलेला शेतकऱ्याचा वेष हे वेषांतरच नव्हे असे म्हणणे कितपत योग्य आहे? त्याच्या म्हणण्यानुसार राजाने राक्षस वा देवाचा वेष धारण केला तरच ते वेषांतर होईल, कारण राक्षस व देव हे प्रजेतील कोणी नव्हेत. 'तू जेव्हा वेषांतर करून संचार करीत असशील तेव्हा मी तुला येऊन भेटेन' हे त्याचे म्हणणे तर फारच विचित्र व हास्यास्पद वाटते. माझ्या या शंकांचे निवारण माहीत असून ही तू केले नाहीस, तर तुला माहीतच आहे की तुझे शीर धडावर राहणार नाही."

वेताळाच्या शंकांचे निरसन करीत विक्रमादित्य म्हणाला - "जनकसेन हा एक राजर्षि आहे, हे विसरू नकोस. त्याची विचारांची एक पातळी आहे. त्या पातळीवरून त्याचे विचार योग्यच म्हटले पाहिजेत. याला वाक्चातुरी म्हणणं ही तुझी चूक आहे. त्यात तुला दिसणारी विसंगति हा ही तुझा भ्रम आहे. देशात निरनिराळ्या प्रकारचे नागरिक असतात हे चित्रसेनला दाखवून देण्याचा राजर्षीचा [illegible] होता. जो सर्वात अधिक समर्थ असतो, तो राजा बनू शकतो. किंवा असे म्हण की राजा सर्वगुणसंपन्न असला पाहिजे. 'तू जेंव्हा वेषांतर केलेले असेल, तेव्हा मी तुला येऊन भेटेन' असे जनकसेन म्हणाला. तो चित्रसेनला भेटायला आला, तेव्हा तो नृत्य-संगीतात मग्न होता. म्हणून जनकसेन त्याला म्हणाला - 'आता तू जे काम करीत आहेस, ते वेषांतरित राजाचे निश्चितच नव्हे.' विवेकसंपन्न व तीक्ष्ण बुद्धीच्या चन्द्रसेनला राजर्षीचा आशय समजला व तो म्हणाला - 'माझी चूक आता माझ्या लक्षात आली आहे.' म्हणून जनकसेनवर केलेला तुझा दोषारोप निराधार आहे. ती त्याची वाक्-चातुरी नव्हे, नि त्याच्या विचारात काही विसंगति ही नाही.

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग झाल्यावर वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला.

आधार - वसुंधरेची एक कथा.

ताजी मिठाई

एके दिवशी संध्याकाळी गावचा तलाठी रामचन्द्र आणि गावचे अन्य काही प्रमुख लोक पारावर बसून गप्पा मारत होते. दुसऱ्या कुठल्याशा गावाहून आलेल्या एका माणसाने तेथे पोचून रामचन्द्रला 'रामराम' केला. रामचन्द्रने त्याला ओळखले. त्याच्या व्याह्याकडे काम करणारा वीर नावाचा नोकर होता तो.

त्याला पहाताच रामचन्द्रने ओळखले, की तो काही चांगली बातमी घेऊन आलेला आहे. त्याने वीरला विचारले, "बोल, काही चांगली बातमी आणली आहेसं वाटतंय?"

"होय, शुभ बातमीच आहे. नातू झालाय तुम्हाला." वीर बातमी सांगत म्हणाला.

रामचन्द्रच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही. त्याच्या हातात पाचाची नोट कोंबत रामचन्द्र म्हणाला "असाच आमच्या घरी जा अन् एक टोपलं मागून घेऊन अग्रवालच्या मिठाईच्या दुकानात ये."

रामचन्द्रने या आनन्दात सर्व ओळखी-च्यांना मिठाई वाटायचे ठरवले. तो ताबडतोब अग्रवालच्या दुकानी पोचला.

तलाठी साहेबांना पाहून अग्रवाल म्हणाला, "या तलाठीसाहेब! तुम्ही तर माझ्या दुकानात डोकवतच नाही?"

"पण आत्ता तशी वेळ आलीय नं! मला सर्व प्रकारचे शंभर लाडू अन् दहा किलो जिलबी पाहिजे. पण सारी मिठाई चांगली ताजी हवी."

"वा, वा! अगदी ताजे आहेत सगळे पदार्थ. तिकडे बनले अन् लगेच इकडे अुचलून आणलेत." अग्रवाल अुत्साहाने म्हणाले.

नंतर दोघे मिठायांच्या किंमतीबद्दल बोलू लागले. मधेच या मिठाया कशा बनवल्या जातात याबद्दलही गप्पा निघाल्या.

तलाठी आश्चर्य प्रकट करत म्हणाला, "अरे अग्रवाल, तुम्ही तर जिलबी अन् लाडूंचा डोंगरच अुभा केलाय की! छान गोलाकार रचून ठेवलाय

नंदिनी जाधव

माल! यात तर भरपूर वेळ अन् मेहनत खर्ची पडत असेल!''

''कसं सांगू तलाठीसाहेब यात किती वेळ अन् मेहनत लागते! खरं तर बनवायला वेळ कमी, अन् सजवायलाच जास्त लागतो!''

त्याला सहानुभूती दाखवत तलाठ्याने विचारले, ''अन् हे सारं तुम्हाला एकट्यालाच करावं लागतं?''

''मग काय तर! मदतीलाही कोणी नाही माझ्याकडे. हे सर्व सजवायला मला पूर्ण दोन रात्री खर्ची घालाव्या लागल्या. जिलब्या लहानमोठ्या होअू नयेत, लाडूही एकसारखे अन् नीट गोलाकार व्हावेत म्हणून एक रात्र जास्तीच द्यावी लागली.'' अग्रवालने आपल्या मेहनतीचे वर्णन केले.

आता मिठायांकडे अधिक जवळून पहात रामचन्द्र तलाठी म्हणाला, ''अगोदर तर मला कळलंच नाही, पण आता ओळखलं मी!''

''तुम्हाला काय वाटतं, त्या दोन रात्रीत माझं काम संपलं असेल? तसं नाही हं, या सजवण्यात माझी एक रात्र जास्तच गेली. खूप मेहनत केली; तेंव्हाच तर हे सगळं इतकं सुन्दर रचू शकलो मी! तीन रात्री जराही न झोपता सतत काम करत राहिलो मी. आता समजलं असेल ना तुम्हाला, कि हे काम किती मेहनतीचं आहे?''

इतक्यात वीर एक मोठा हारा घेअून तिथे पोचला. अग्रवाल खूश होत म्हणाला, ''हारा दे इकडे. मोजून, वजन करून सारी मिठाई ठेवतो मी त्यात.'' अन् हारा घेण्यासाठी त्याने हात पुढे पसरले. पण तलाठी जागचा अुठत एकदम म्हणाला, ''नाही, नाही अग्रवाल. मला तुमच्याकडचं काहीच खरीदायचं नाहीय. मी तर ताजी मिठाई घ्यायला निघालो होतो!''

अग्रवालच्या आता कुठे लक्षात आले की, गप्पा मारता मारता आपण तलाठ्याला खरी गोष्ट सांगून टाकलीय. त्याच्या बोलण्यातून मिठाई तीन दिवसांपूर्वीच बनल्याचे स्पष्ट झाले होते!

चान्दोबा पुरवणी - ७८

भावा

आपल्या देशातील सुन्दर वृक्षांपैकी एक आहे भावा. या झाडावर पिवळ्या रंगाच्या फुलांचे गुच्छ लटकत असताना त्यावर एकही पान आढळत नाही. हे युरोपमधील लॅबर्नम जातीचे झाड आहे. परन्तु याची फुले लॅबर्नमपेक्षा मोठी व सुन्दर असतात. फेब्रुवारी मार्चच्या दरम्यान झाडाची पाने झडू लागून फुलांचे तुरे दिसू लागतात. यानन्तर फुले अुमलून सारे झाड फुलांनीच भरून जाते. हळूहळू फुले गळू लागून पुन्हा एप्रिल-मे मध्ये पाने अंकुरित होअू लागतात.

साधारणतः समुद्रसपाटीपासून १,५०० मीटर अुंचीवरील डोंगरी भागात ही झाडे जास्त प्रमाणात आढळतात. या झाडांची अुंची १२-१४मीटर पर्यन्त असते. यांची खोडे बुटकी असून फान्द्या चारी दिशांना पसरलेल्या असतात. या फान्द्या दाट असून काहीशा झुकलेल्या असतात. पानांचा रंग गडद हिरवा असतो. डहाळीच्या दोन्ही बाजूंना ही पाने जोडीजोडीने चिकटलेली असतात.

भाव्याच्या शेंगा गोल, काळ्या व लांबचलांब असतात. एकेका झाडाला शेकडोंनी या शेंगा लटकलेल्या असतात. शेंगेच्या आत कप्पे-कप्पे असून. प्रत्येक कप्प्यात अंडाकृती, चमकदार, चपट्या बिया असतात. कप्प्याच्या आतल्या थरात गोड पदार्थ असतो. विरेचन बनवताना ज्या निरनिराळ्या औषधि वापरतात त्यात हाही एक पदार्थ असतो. माकडे हा पदार्थ आवडीने खातात. म्हणूनच या शेंगांना हिंदीत 'बंदर-लाठी' असेही म्हणतात.

वृक्षशास्त्रात या झाडाला 'कॅशिया फिस्टुला' म्हणतात. हिन्दी व बंगालीत हे झाड 'अमलताश' नावाने ओळखले जाते. मराठीत या झाडाचे नाव 'भावा' तर तमिळ आणि मल्याळीत ते 'कोले' असे आहे. केरळमधे एप्रिल महिन्यात येणाऱ्या 'विशु' या सणाला या फुलांचा पूजेसाठी अुपयोग केला जातो.

दिल्ली, कलकत्ता, मुंबई, मद्रास यांसारख्या महानगरातून रस्त्याच्या दोन्ही बाजूंना ही झाडे लावलेली आढळतात. यामुळे नगराच्या सौन्दर्यात चांगलीच भर पडते. मुंबईत 'लॅबर्नम रोड' नावाने एक रस्ता असणे ही विशेष गोष्ट होय.

आपल्या देशातले महान् कवि

अतिप्राचीन नाटककार भास

रामायण व महाभारत हे ग्रन्थ कांही हजार वर्षांपूर्वी रचले गेले आहेत. कित्येक पिढ्यांपासून ते चालत आले आहेत. अजूनही ते वाचकांचे मनरंजन करीतच असतात. रामायण-महाभारत कथांच्या आधारे विविध भारतीय भाषातून कित्येक काव्ये रचली गेली आहेत, अनेक नाटकेही लिहिली गेली आहेत. संस्कृत भाषेतील अति-प्राचीन नाटककार 'भास' यानेही रामायण-महाभारतातील कथांच्या आधारे अनेक नाटके रचली आहेत.

या सुप्रसिद्ध प्राचीन नाटककाराच्या जीवनाबद्दलचे वर्णन मात्र अुपलब्ध नाही. महाकवि कालिदासाने भासाचा अुल्लेख मोठ्या आदरपूर्वक केलेला आहे. यावरुन असे सिद्ध होते की इतिहासकार व साहित्यवेत्त्यांनी भासाला अुच्च स्थान दिलेले आहे. काही अन्य प्राचीन ग्रंथांतूनही भासाचा व त्याने रचलेल्या 'स्वप्न वासवदत्त'चा आदरपूर्वक अुल्लेख केला गेलेला आढळतो. परन्तु १९१२ पर्यन्त हे नाटक मात्र कोणीहीं वाचलेले नव्हते.

१९१२ मधे गणपतीशास्त्री नावाच्या एका सुप्रसिद्ध पंडिताने केरळमधे काही ताडपत्रे शोधून काढली. 'स्वप्न वासवदत्त' व आणखी बारा नाटके या ताडपत्रांतच अुपलब्ध झाली. त्यांची रचनाशैली पहाता पंडित व टीकाकारांचे असे म्हणणे आहे की, ही सारी एकाच रचनाकाराने लिहिली असली पाहिजेत. ही गोष्ट तर सर्वविदितच आहे की 'स्वप्न वासवदत्त'चा रचनाकार भासच आहे. तेंव्हा, या आधारे ही बाकी सारी नाटके भासानेच लिहिली आहेत असे मानले जाते.

भास ई.स.पू.४-५ शतकातला कवि आहे असे म्हणतात. त्या काळात संपूर्ण देशातील राजे संस्कृत भाषेला मान देत. त्यामुळे संस्कृत भाषेचा नाटककार भास हा कोणत्या प्रान्तातला होता हे सांगणे कठीण आहे. भासाची नाटके देशभर प्रसिद्ध होती. पूर्वी ताडपत्रे मंदिरांतून सुरक्षित ठेवली जात. अुत्तर भारतातील मंदिरांवर वारंवार हल्ले होत असत, त्यामुळे बऱ्याचशा ताडपत्रांचा नाश झाला असावा. पंडितांचे असे म्हणणे आहे की भासाची नाटकेही अशीच नष्ट झाली असावीत.

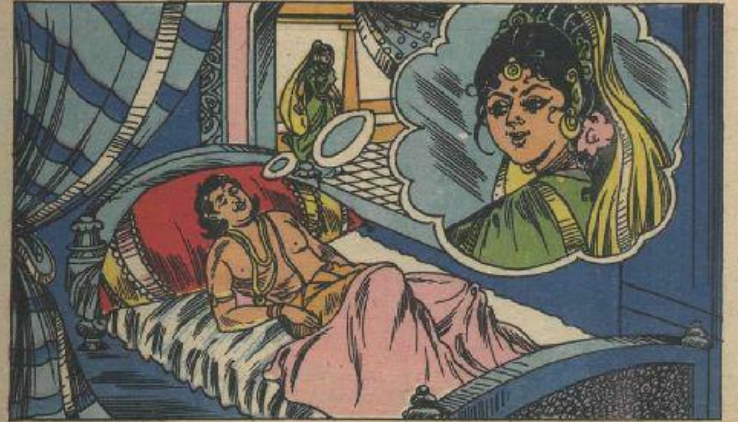
एका जुन्या आधारे लिहिलेल्या 'स्वप्न वासवदत्त'ची संक्षिप्त कथा अशी आहे

वत्सदेशचा युवराज अुदयन याने अुज्जयिनीची सौन्दर्यसम्राज्ञी वासवदत्ता हिच्याशी विवाह केला. यानन्तर तो विलासात मग्न राहिला. राज्यकारभाराच्या कामात त्याला रस राहिला नाही. आणि आपल्या जबाबदाऱ्याही तो जणू विसरुन गेला. पहावे तेंव्हा विलासी सुख-सामग्री एकत्र करण्यातच तो सारा वेळ घालवू लागला. त्याच्या या वागण्याने राज्य-शासनाची व्यवस्था शिथिल झाली आणि अन्य अधिकारीही आपली कर्तव्ये विसरुन जाअू लागले.

या परिस्थितीचा फायदा घेअून शत्रुसैन्याने वत्सदेशावर अचानक हल्ला करुन अर्धे राज्य आपल्या ताब्यात घेतले.

प्रधानमन्त्री यौगंधरायण याच्या असे लक्षात आले की, राणी वासवदत्ता हिला दूर केले, तरच राजा उदयन नीट मार्गावर येईल. आपली ही कल्पना अमलात आणण्यासाठी त्याने एक कारस्थान रचले. वासवदत्तेला त्याने विश्वासात घेतले. ती एकदा काही कारणाने बाहेर गेलेली असताना, यौगंधरायणाने अफवा पसरवली की, 'वासवदत्ता अचानक आगीत सापडून ठार झालीय.' या बातमीने राजा अुदयनला मोठाच धक्का बसला, त्याला अमर्याद दु:ख झाले. परन्तु जसजसा काळ जाअू लागला, तसतशी त्याने राज्यकारभारात लक्ष घालायला सुरुवात केली; शासनव्यवस्थेत सुधारणा होअू लागली. शत्रुराजाकडून त्याने आपले अर्धे राज्यही परत मिळवले. आता संपूर्ण देशाची राज्य-व्यवस्था त्याच्या हाती आली.

एके दिवशी राजा अुदयन झोपलेला असताना, वासवदत्ता त्याच्या स्वप्नात आली. दचकून डोळे उघडून पहातो, तो खरोखरच वासवदत्ता समोर अुभी दिसली. क्षणभर त्याला हे सारे स्वप्नच वाटले. पण हे स्वप्न नसून सत्यच आहे, हे लक्षात आल्यावर त्याला अपार आनन्द झाला! आपल्याला स्वप्नावस्थेतून चेतनावस्थेत आणणाऱ्या विवेकशील मन्त्र्याची युक्ती पूर्णपणे लक्षात आल्यावर त्याला आणखीनच हर्ष झाला! अशा प्रकारे अुदयन व वासवदत्ता पुन्हा एकत्र येतात.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. एव्हरेस्ट शिखर चढून जाण्याचा पहिला विक्रम कोणी केला, केंव्हा?
२. इसवी सनाच्या पहिल्या शतकात आपल्या देशातील अनेक लोकांना ख्रिश्चन धर्माची दीक्षा देऊन, आपल्याच देशात मरून जाणारी व्यक्ती कोण ?
३. आपल्या देशातील सुप्रीम कोर्टाची पहिली महिला न्यायाधीष कोण ?
४. वाघाला 'राष्ट्रीय प्राणी' हा दर्जा केंव्हा देण्यात आला ?
५. टाइपरायटरचा संशोधक कोण? हे संशोधन केंव्हा झाले ?
६. सप्त समुद्रांची नावे काय काय आहेत ?
७. चन्दीगडच्या 'रॉक गार्डन'चा निर्माता कोण ?
८. १८०४ मधे नेपोलियन फ्रान्सचा सम्राट बनला. त्याच वर्षी दळणवळणाच्या जगातही एक महत्त्वपूर्ण घटना घडली, ती कोणती ?
९. औरंगजेबने आपल्या मुलीला, ती अन्य संप्रदायांच्या विचारांनी प्रभावित असल्याच्या संशयावरून वीस वर्षे कैदेत ठेवले. तिचे नाव काय ?
१०. रशियन भाषेच्या लिपीचे नाव काय ?

नार्वेचे ट्रिग्वी ली संयुक्त राष्ट्र-संघाचे पहिले प्रमुख सचिव होते. (सन १९४६ पासून) (डिसेंबर ९४:चांदोबा). त्यांच्या नंतर क्रमश: स्वीडनचे डॅग हॅमर्सक बोल्ड (१९५३). बर्मा चे यू थांट (१९६१), ऑस्ट्रिया चे कर्ट वाल्डहीम (१९७२) व पेरूचे झेवियर पेरेज डी क्यूलर (१९८२) हे त्या जागी आले. सन १९९२ पासून ईजिप्तचे बुट्रोस घाली प्रमुख सचिव आहेत.

अुत्तरे

१. भारताचा शेरपा तेनसिंह नोर्के व न्यूझीलंडचा सर एडमंड हिलरी. १९५३ मधे.
२. येशूच्या बारा शिष्यांपैकी एक- सेंट थॉमस.
३. केरळमधील जस्टिस फातिमाबीबी.
४. १९७२ मधे.
५. अमेरिकेचे पोल्स गिल्डन सोले. १८६७ मधे.
६. पॅसिफिक, अटलांटिक, आर्क्टिक, दक्षिण महासागर, हिन्द महासागर, अरेबियन समुद्र व बंगालची खाडी.
७. नेकचन्द.
८. आर्. ट्रिविटिकने वाफेवर चालणारे रेल्वे एंजिन चालवून दाखवले.
९. झेबुन्निसा.
१०. क्रॅलिक.

निरर्थक स्वार्थ

विदर्भ देशात रामशर्मा नावाचा एक अर्थशास्त्रवेत्ता होता. राजा आणि प्रजेतील लोकही विविध विषयात त्याचा सल्ला विचारत असत. त्यामुळे त्या देशातील दारिद्र्य अजिबात नाहीसे झाले.

इन्द्रपुरी हे विदर्भच्या शेजारचेच राज्य होते. राज्यातल्या साऱ्या सुधारणा इन्द्रपुरी राजाने आपल्या राज्यातही अमलात आणल्या. त्यासाठी त्याने आधी त्यांचा खूप अभ्यास केला. तरीही परिणाम मात्र शून्यच निघाला.

ही हकिकत रामशर्माला समजली. ज्या आर्थिक सुधारणा आपल्या राज्यात इतक्या सफल झाल्या, त्याच सुधारणा शेजारच्या राज्यात कशा काय निरुपयोगी ठरल्या, याचे कारण जाणून घेण्यासाठी तो त्या राज्यात गेला.

रामशर्मा जंगलातून जाताना चालता चालता दमून गेला अन् एका झाडाच्या शीतल छायेत बसला. पण इतक्यात एक भूत झाडावरून त्याच्या पुढ्यातच उडी मारून उभे राहिले.

रामशर्मा थरथर कापू लागला. त्याची ही स्थिती पाहून भूत म्हणाले, "घाबरू नका मला पाहून महाराज! मी इन्द्रपुरी राज्यातला मोठा भाग्यवान नागरिक आहे. एका लहानशा गावात रहात असल्यामुळे माझी मिळकत अन् मालमत्ता यांबद्दल कुणालाच काही माहीत नाहीय. इतकेच काय, ही गोष्ट माझ्या स्वतःच्या माणसांनाही माहीत नाही. मी ते धन सर्वांपासून चोरून दूर ठेवलं, ते कुणाच्या कामी आलं नाही, म्हणून मी आता भूत बनून बसलोय. ते एकाद्या चांगल्या कामी लावलं, त्याचा सदुपयोग झाला, तर मला या पिशाच्चयोनीतून मुक्ती मिळेल. मला माहीत आहे, की तुम्ही अर्थशास्त्रवेत्ता रामशर्मा आहात. तेंव्हा या कामात मला मदत करा. मला पुण्य मिळेल त्यामुळे अन् या रूपातूनही माझी सुटका होईल."

जनार्दन चिंचाळकर

"अरे, इतक्या क्षुल्लक गोष्टीसाठी इतकी चिन्ता कशाला? ते धन राजाकडे पोचवण्याची आवश्यक ती व्यवस्था मी करीन. राजा धन उपयुक्त अशा जनकल्याणाच्या कामी लावेल." रामशर्माने अुपाय सुचवून पाहिला.

"माझं धन तर तो आपल्या विलासासाठीच खर्च करील. असा जर माझ्या पैशांचा दुरुपयोग झाला, तर मला या भूतयोनीतून सुटका नाही मिळणार." भूत म्हणाले.

"तुमच्या राजानं जनतेच्या हितासाठी अनेक संस्था निर्माण केल्या आहेत. तुझं धन मी त्यांच्या सुपूर्त करीन. प्रजेलाही लाभ होईल." रामशर्माने दुसरा अुपाय सुचवला.

"मग तर तुम्हाला आमच्या देशातल्या सेवा-संस्थांबद्दल काहीच माहीत नाही असं म्हणावं लागेल. दहा लाख त्यांच्या हाती पोचले, तर जनतेपर्यन्त एक लाखही पोचणार नाहीत!" भुताने पुन्हा अडचण मांडली.

'मरणानन्तर आपलं धन एकाद्या कल्याणकारी कार्यात खर्च व्हावं' हा भुताचा हेतु निःसंशय प्रशंसनीयच होता. रामशर्माला त्याचा हेतु आवडला. 'असे परोपकारी नागरिक राज्यात असूनही इन्द्रपुरीत दारिद्र्य का असावे?' ही गोष्ट रामशर्माला कळेना.

काही विचार करून रामशर्मा भुताला म्हणाला-"राजावर माझा पूर्ण विश्वास आहे. देशातील सेवा-संस्थांवरही विश्वास आहे माझा. सगळं पाहून एकूण मला असं वाटतंय की, तुमच्या देशातली परिस्थितीच काहीशी विचित्र आहे. तुला आपल्याच देशातल्या पंडितांची मदत नसती का घेता आली?"

"हं:! आमच्या देशच्या पंडितांची द्रव्याची तहान फार जोरदार आहे. विचारलं तर प्रत्येक जण म्हणेल की - धन माझ्या हाती दे! माझा त्यांच्यावरही काडीइतका विश्वास नाहीय." भूत अुत्तरले.

रामशर्माने भुताला मदत करायचे आश्वासन दिले. भूत अदृश्य रूपाने त्याच्या बरोबर चालू लागले. जंगल संपवून ते आता इन्द्रपुरीत पोचले. भुताच्या सल्ल्याने रामशर्मा एका धर्मशाळेत अुतरला.

ही धर्मशाळा गावचा प्रमुख व्यापारी धनसेन याने बनवली होती. 'दान-धर्म अन् पुण्य-कर्माबाबत पहिलं नाव याचंच घ्यावं' असे मानले जाई.

रामशर्माने भुताला सांगितले की, "याचे वाडवडील त्रिपुर देशचे होते. सत्य अन् प्रामाणिकपणा यांवर त्यांचा विश्वास असे. यामुळेच आतापर्यन्त ज्या ज्या देशांशी त्यांनी व्यापार केला, त्या सर्वात ते सफल झाले. धनसेनचा भाअू गुणसेन याला आमच्या देशात कित्येकदा पुरस्कार मिळाले आहेत. त्यानं आमच्या देशात दोन देवळं, सात धर्मशाळा अन् चार परिपूर्ण असे दवाखाने बनवले. याशिवाय कित्येक शाळाही त्याने बांधल्या. त्या शाळा उत्तम स्थितीत रहाव्यात म्हणून आजही तो स्वतः लक्ष घालतो, आपलं धन तू त्याच्या हवाली कर."

"तुमचं बोलणं मला न्याय्य वाटतंय. पण इतकं असीम धन एकाद्या स्वदेशी व्यक्तीला न देता विदेशी व्यक्तीला देणं मला अुचित वाटत नाहीय." भूत म्हणाले.

इतक्यात एक दरिद्री ब्राह्मण रामशर्माजवळ येअून म्हणू लागला, "महाराज, तुम्ही परदेशी वाटताय, म्हणूनच विचारायचं धाडस करतोय. माझं जुनं घर केंव्हाही पडून जाणारसं वाटतंय. माझी आई आजारी असते. माझ्या सगळ्याच गरजा तुम्ही पुऱ्या करू शकणार नाही. पण जेवढं देता येईल, तेवढं तरी देअून मला मदत करा. मी या शहरात चाळीस वर्ष रहातोय, पण एकाही महाभागाने एकादी कवडीही देअून मला मदत केली नाहीय. माझ्या या देशातले लोक महास्वार्थी आहेत."

त्या ब्राह्मणाच्या हातावर एक अशर्फी ठेवत रामशर्मा म्हणाला, "ज्यांनी तुझ्या गरजा पुऱ्या केल्या नाहीत, त्या सर्वांना स्वार्थी म्हणणं योग्य नाही वाटत मला. परकीयांसमोर आपल्या लोकांची निन्दा म्हणजे ती स्वतःची निन्दा केल्यासारखंच होतं. तुझ्या अडचणी लवकरच दूर होतील, धीर धर." असा हितबोध करून रामशर्माने त्याला पाठवून दिले.

तो गेल्यावर रामशर्मा भुताला म्हणाला कि, "तुझं धन या दरिद्री ब्राह्मणाला दे." भूत

यावर म्हणाले, ''ब्राह्मण गरजवन्त आहे, हे खरंच! पण आता इथवर आल्यावर या शहरातल्या माणसाला मी धन का द्यावं? आपल्याच गावच्या एकाद्याला दिलं, तर मला बरं वाटेल.''

धर्मशाळेत थोडी विश्रान्ती घेतल्यावर रामशर्मा भुतासह पुढे निघाला. रस्त्यात राजाचा एक नोकर समोर आला. त्याच्या बोलण्यातून असे कळले की तो अनेक गरजांनी ग्रासलेला आहे, अन् असेही समजले की तो भुताच्या गावचाच आहे.

''माझ्या गावचा तर मिळाला, पण एकादा माझ्याच गल्लीतलाही मिळून जाईल कदाचित्.'' भुताने आशा व्यक्त केली.

आता रामशर्माला भुताचा अुद्देश नीट लक्षात आला. तो ताबडतोब भुताला म्हणाला, ''हं, तुझ्या गल्लीतल्या कुणाला न देता, घरातल्याच कुणाला दिले, तर आणखीनच छान होईल ना? चल, तुझ्या गावीच जाअू या आपण.'' दोघे भुताच्या गावी गेले. मेलेल्या त्या भाग्यवन्ताच्या घरी ते पोचले. तोच भूत झाला होता ना! आतून खूपच आवाज ऐकू येत होते.

ते पाहून भूत म्हणाले, ''हाँ हाँ! आत्ता आठवण झाली पहा! आज माझा वाढदिवस. मी जिवन्त असताना माझ्या या घरात खूप छानछोकीनं अुत्सव साजरा व्हायचा. माझी बायको अन् मुलं मला फुलांचे हार घालून माझी पूजा करत असत. माझ्यासाठी गवई बोलावून सुंदर, मधुर गाणी गायला लावायचे.'' मोठ्या अुत्साहाने भूत हे सारे सांगत असतानाच रामशर्माने घरात प्रवेश केला. घरातल्या लोकांना तो म्हणाला, ''मृत्यु पावलेल्या आपल्या कुटुंब प्रमुखाचा वाढदिवस अजूनही तुम्ही इतक्या अुत्साहानं अन् मोठ्या प्रमाणावर साजरा करत आहात! खरोखरच धन्य आहात तुम्ही!''

एक विधवा, दोन मुलगे, सुना इत्यादि सर्वजण त्याचे हे बोलणे ऐकून आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहू लागले. दोन सेकंदांनी ती विधवा म्हणाली, ''आम्ही तर विसरूनही गेलो त्यांना! जिवन्त असे पर्यन्त शिस्तीच्या नावाखाली आम्हाला कायम गप्प बसवलं त्यांनी. आमच्या जगण्यात मौजमजा किंवा थट्टा-विनोद काही नसेच. त्यांच्या मरणानंच सुखी झालो आम्ही. आता कुठे स्वातन्त्र्याची गंमत अुपभोगतोय आम्ही. आमची स्वतःची वीस एकरांची शेती आहे, ती खंडानं देअून त्यातनं मिळणाऱ्या पैशातून आठवड्यातून एकदाच का होईना, पण मजा करतो, आनंदानं रहातो.''

''मग काय तुम्हाला त्यांची कधी आठवण नाही येत?'' शर्माने विचारले.

''नाही कशी येणार? कधी कधी मनात येतं ना, की ते आणखी लवकर वारले असते, तर आणखी काही आनंदाचे दिवस मिळाले असते आम्हाला. असा विचार येणं, म्हणजेही त्यांची आठवण करणंच नव्हे का? माझ्या सवतीचा एक मुलगा आहे. पक्का दारुडा आहे तो. नेहमीच पिअून कुणाला न कुणाला मारत असतो. ते लोक मग फिर्याद घेअून इथे येतात. आम्ही त्यांना वारंवार सांगत असतो की, त्याचा बाप मेल्यावर आता त्याचं आमचं काहीही नातं अुरलं नाहीय. पण ते थोडंच ऐकतात? आम्हाला त्यांच्या तक्रारी ऐकाव्याच लागतात. अशा शिव्या देतानाही त्यांची आठवण येते ना आम्हाला. अन् तुम्ही तर जाणतच असाल की, मेल्या माणसाची आठवण अुगाळण्यानं काही फायदा होत नसतो.'' मोठ्या विरक्त भावाने भुताची बायको सांगत होती.

आता एक क्षणभरही तिथे थांबायची भुताची इच्छा नव्हती. रामशर्माच्या कानात ते कुजबुजू लागल्यावर जबर्दस्तीने त्याला तेथून निघावेच लागले.

"मला आत्ता कुठं समजून चुकतंय की दुसरं लग्न करून मी आपल्या थोरल्या मुलावर अन्यायच केलाय. तुम्ही त्याला ताबडतोब भेटून, बोला त्याच्याशी. त्याला माझ्या दुर्भाग्याची कहाणी सांगा." भूत शर्माला म्हणाले.

रामशर्माने गाववाल्यांना भुताच्या मोठ्या मुलाबद्दल विचारले, तेंव्हा एकजण म्हणाला, "तो तर अगदी कुचकामाचा आहे. सावत्र आईनं त्याला घराबाहेर काढलं, अन् त्याला कसलीही मदत करायला साफ नकार दिला, तेंव्हा आम्ही काही लोकांनी त्याला मदत करायचं आश्वासन दिलं. आम्ही तर त्याला असंही सांगितलं की, तू सुधारलास तर लढून झगडून का होईना, पण त्याला इस्टेटीतला वाटाही मिळवून देऊ. पण, बापाच्या मृत्यूमुळे आपली मानसिक शांती बिघडलीय असा बहाणा करत तो पीतच राहिलाय अजून. ताडाच्या झाडांच्या बनात कुठे तरी पिऊन तर्र झालेल्या अवस्थेत पडलेला सापडेल पहा आत्ताही."

रामशर्मा त्याला जाऊन भेटला अन् त्याने त्याला शुद्धीवर आणला. त्याच्या या अवस्थेचे कारण विचारले असता, तो आपले आई-बाप, भावंडे, गावचे सारे लोक, इतकेच नव्हे तर देवालाही शिव्या देऊ लागला.

त्याला मधेच थांबवत रामशर्मा म्हणाला, "तुझ्या पित्यानं खूपसं धन कमवून ते एका सुरक्षित ठिकाणी लपवून ठेवलं आहे. ते रहस्य आत्ता तुला मी सांगणार आहे. पण, त्यापूर्वी तू असं सांग, की ते मिळाल्यावर तू काय करशील?"

नशेने गुंगलेल्या आपल्या डोळ्यांची अुघडझाप करत तो म्हणाला, "हं मोठसं घर घेईन, दास-दासी कामाला ठेवीन. मनाला वाटेल तितकं खाईन अन् हवी तेवढी दारू ढोशीन! आरामात राहीन अन् ज्या ज्या कोणी माझा अपमान केलाय, माझी पर्वा केलेली नाहीय, त्यांचा अेक अेक अपराध मोजून सूड घेईन. माझ्या बाबांची तसबीर हार घालून सजवीन अन् रोज त्यांची पूजा करीन."

त्याचे हे बोलणे संपल्याबरोबर भूत म्हणाले, "शर्माजीमहाराज, हाच माझा वारस आहे. माझं धन याला मिळालं, तर माझा आत्मा तृप्त होईल. मला तुमची परवानगी हवीय यासाठी. तुम्ही परवानगी न दिलीत, तर असंतुष्टच राहीन मी."

रामशर्माने त्याला परवानगी दिली अन् भुताने सांगितलेली हकिकत त्याच्या मुलाला सांगून टाकली. भूत ताबडतोब तेथून अदृश्य झाले अन् रामशर्मा ही स्वदेशी परतला.

नवऱ्याकडून सर्व काही ऐकून घेतल्यावर रामशर्माची बायको त्याला विचारू लागली, "तुम्ही गेलात कोणत्या कामासाठी, अन् काय करून आलात? काहीच प्रयोजन नसताना इन्द्रपुरीला जायचं कारण तरी काय? एका नालायकाला भुताचं धन देऊन टाकल्यानं कुणाला मोक्ष मिळेलसं वाटलं तुम्हाला? मला तर काही समजत नाहीय, सगळाच गोंधळ वाटतोय."

रामशर्मा हसत अुत्तरला, "इन्द्रपुरीचा राजा विलासी माणूस आहे. तिथल्या सरकारी विभागांतून सर्वत्र अनाचार वाढलाय. राजाचा सरकारी विभाग किंवा संस्थांवर मुळीच विश्वास नाही. त्या राज्यातले लोक अत्यन्त संकुचित विचारांचे आहेत. आपलं गाव, आपली गल्ली याबद्दलच ते बोलत असतात अन् त्याच विचारांच्या ओढ्यात कुढत रहातात. जिवन्त असताना अन् मेल्यावरही तेच ते पुन:पुन्हा बोलत रहातात. असलेलं धन गरजवन्तांच्या अुपयोगी न पडता नालायकांच्या हाती पडतंय. म्हणतात ना, कि इच्छा पूर्ण न झाल्या, तर माणूस भूत बनतो? निरर्थक स्वार्थामागे लागून त्या भुतानं अयोग्य मुलाला आपलं धन दिलं अन् संतुष्ट झालं."

हे बोलणं, ही हकिकत त्या पतिपत्नींपुरतीच मर्यादित राहिली नाही. अनेक लोकांना ती कळली अन् इन्द्रपुरीपर्यन्तही पोचली. इन्द्रपुरीचा राजा अन् प्रजेनेही आपल्या दुरवस्थेचे कारण ओळखले अन् ते फार लज्जित झाले. हळुहळू राज्यात परिवर्तन घडू लागले अन् विदर्भातील सर्व जनते प्रमाणे ते सारे लोकही सुखी झाले.

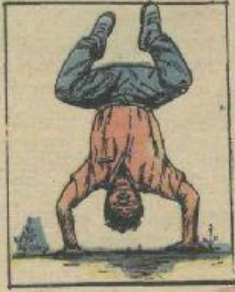

चान्दोबाच्या बातम्या

दोरीवरील उड्यांचा उच्चांक

डॉ. जी. रामप्रसाद मद्रासचे निवासी आहेत. ते हाऊस-सर्जन आहेत. त्यांनी २१ नोव्हेंबर रोजी पाच तासात ४,०१७ वेळा दोरीवर उड्या मारून गिनीजच्या पुस्तकात स्थान मिळाविण्याचा प्रयत्न केला. अशा उड्या मारणारे लोक दर तासाला पाच मिनिटांची विश्रांति घेतात. दोन वर्षापूर्वी त्यांनी एका तासात ३५९० उठाबशा काढल्या, आणि ही बातमी गिनीजच्या प्रकाशकांना दिली. परंतु यापूर्वीच नवे संस्करण प्रकाशित झालेले होते, म्हणून यावेळी सावध होऊन त्यांनी योग्य वेळी प्रकाशकांना सूचना दिली. 'लिम्का'वाल्यांनी अगोदरच प्रकाशित केले होते की डॉ. रामप्रसाद यांनी एक तासात दोरीवर २५५६ उड्या मारल्या. विशेष सांगायची गोष्ट म्हणजे डॉ. रामप्रसाद यांना बाल्य-रोग-चिकित्सेची फार आवड आहे.

उच्चांक गाठण्याचा प्रयत्न

कोईंबतूरचे एम्. पार्थसारथी व्यायामाचे शिक्षक आहेत आणि लवकरच एक नवा उच्चांक प्रस्थापित करण्याच्या मार्गावर आहेत. ते दर ताशी केवळ ५ मिनिटे विश्रांति घेऊन नऊ तासात २५०० कोलांट्या उड्या मारू शकतात. यासाठी त्यांना १६ कि.मीटर लांबीचा रस्ता पाहिजे. रस्त्यावर काही अडथळा येऊ नये, म्हणून काही सरकारी अधिकाऱ्यांची मदत पाहिजे. ते एक फार उत्तम खेळाडू आहेत आणि त्यांनी कराटे मध्ये ब्लॅक बेल्ट मिळविला आहे. गेले संपूर्ण वर्ष भर ते कोलांट्या उड्या मारण्याचा मन:पूर्वक सराव करीत आहेत. अमेरिकेचे याश्रिरा फर्मन यांनी साडे दहा तासात ८३४१ कोळांट्या मारून एक विक्रम स्थापित केलेला आहे.

अकरा वर्षे पायी चालणारी

स्कॉटलंडच्या फियोने कांप्रबेलचे वय २७ वर्षांचे आहे. ब्रिटनच्या उत्तरेकडील आपले गाव 'जान ओ ग्रोटस'हून ती वयाच्या सोळाव्या वर्षी निघाली. १३६३ कि.मी. पायी चालून देशाच्या दुसऱ्या सरहद्दीवर पोंचण्याचा तिचा बेत होता. तिथे पोचल्यावर न थांबता ती १४ आक्टोबर रोजी चालत आपल्या गावी परत आली. आकरा वर्षे ती पायी चालत राहिली आणि ३१,३३५ कि.मी. चे अंतर ती चालली. ती ऑस्ट्रेलियात सिडनी पासून पर्थ पर्यंत व अमेरिकेत न्यूयार्क पासून लॉस एन्जेलिस पर्यंत पायी चालली. आफ्रिकेत एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत चालायला तिला दोन वर्षे लागली. इथून पुढे जर कधी प्रवास केला तर एकटीने न जाता कुणाला तरी बरोबर घेऊन जाईन असे ती म्हणते.

महाभारत -८

हस्तिनापुर जवळच्याच जंगलात हिरण्यधनु नावाचा एक भिल्ल राजा होता. त्याचा पुत्र एकलव्य याला समजले की, हस्तिनापुरात अनेक राजकुमार गुरु द्रोणाचार्यांजवळ धनुर्विद्या शिकत आहेत; द्रोणांचे शिष्य बनून ते सर्वच शस्त्रांचे प्रशिक्षण घेत आहेत.

धनुर्विद्येत प्राविण्य मिळवण्याची एकलव्यची फार इच्छा होती. द्रोणाचार्यांजवळ जाऊन त्याने 'आपल्यालाही शिष्य बनवून धनुर्विद्या शिकवावी' अशी विनंती केली. परन्तु तो भिल्ल जातीचा असल्याचे कळल्यावर त्यांनी त्याला धनुर्विद्या शिकवायला साफ नकार दिला.

द्रोणाचार्यांना विनयपूर्वक नमस्कार करून एकलव्य जंगलात परत गेला. आचार्यांची एक मूर्ती बनवून त्याने तिलाच गुरु मानले आणि त्याने धनुर्विद्येचा अभ्यास सुरू केला. निरंतर अभ्यास व एकाग्रता यांमुळे तो द्रोणांच्या इतर सर्व शिष्यांपेक्षाही धनुर्विद्येत जास्त प्रवीण झाला.

एकदा सारे द्रोणशिष्य शिकारीसाठी एकलव्य रहात असलेल्या जंगलात गेले. त्यांच्या बरोबरच्या शिकारी कुत्र्यांपैकी एक नेमका एकलव्य धनुर्विद्येचा अभ्यास करत असलेल्या जागी पोचला. एकलव्याला पाहून तो कुत्रा जोरजोरात भुंकू लागला. आपल्या अध्ययनात व्यत्यय येऊ लागल्याने एकलव्याने त्याचा फक्त आवाजच बन्द करण्यासाठी, त्याच्या तोंडात एकामागून एक अशा बेताने बाण सोडले की,

कुत्र्याला जराही इजा न होता त्याचे तोंड मात्र उघडेच राहिले; अन् त्याला भुंकता येईना!

कुत्र्याची अवस्था पाहून राजकुमार त्या धनुर्विद्याविशारदाला शोधत एकलव्यापाशी पोचले. त्यांनी एकलव्याला न ओळखून त्याला विचारले, "तू कोण आहेस? कोणत्या गुरूजवळ तू धनुर्विद्या शिकलास?"

अुत्तरादाखल एकलव्याने त्यांना सांगितले, "मी भिल्ल राजा हिरण्यधनुचा मुलगा असून माझे नाव एकलव्य आहे. द्रोणाचार्यांना मी आपले गुरु मानतो."

तेथून हस्तिनापुरी परत आल्यावर राजकु रांनी हा सारा वृत्तान्त द्रोणाचार्यांच्या कानी घातला. 'एकलव्य हा स्वतःपेक्षाही धनुर्विद्येत पारंगत ठरणार' या विचाराने अर्जुन दुःखी झाला होता. तो द्रोणाचार्यांना म्हणाला, "धनुर्विद्येत माझ्यापेक्षा कोणीही श्रेष्ठ असणार नाही, असे आपण मला वचन दिले होते. पण आपण एकलव्याला माझ्यापेक्षाही जास्त पटाईत केलं आहे!"

अर्जुनाचे बोलणे ऐकून द्रोणाचार्य अवाक् झाले! खरी गोष्ट जाणून घेण्यासाठी एकट्या अर्जुनालाच बरोबर घेअून ते एकलव्याकडे गेले.

धनुर्विद्येच्या अध्ययनात मग्न असलेल्या एकलव्याने पुढे होअून आचार्यांचे स्वागत केले, मोठ्या विनयाने त्यांच्या पावलांना स्पर्श करून नमस्कार केला अन् तो म्हणाला, "मी आपला शिष्य एकलव्य आहे."

"तू माझा शिष्य आहेस तर बोल, मला गुरुदक्षिणा काय देशील?" द्रोणाचार्यांनी एकलव्याला विचारले.

"गुरुदक्षिणा म्हणून माझ्या संबंध शरीरावर आपलाच अधिकार आहे." एकलव्य ताबडतोब अुत्तरला.

"तसं असेल तर दे पाहू तुझ्या अुजव्या हाताचा अंगठा कापून!" द्रोणाचार्यांनी गुरुदक्षिणा मागितली.

जराही विचार न करता एकलव्याने आपल्या अुजव्या हाताचा अंगठा ताबडतोब कापून काढून द्रोणाचार्यांना अर्पण केला.

या घटनेनन्तर एकलव्याने डाव्या हाताने धनुष्य पकडून अुजव्या हाताच्या अुरलेल्या बोटांच्या मदतीने आपला धनुर्विद्येचा अभ्यास चालूच ठेवला. परन्तु त्याला पूर्वीसारखी शक्ति प्राप्त होअू शकली नाही.

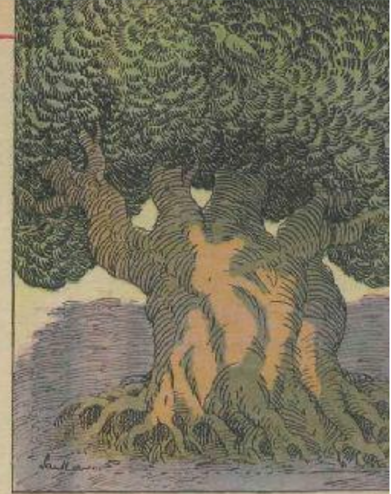
अशा प्रकारे द्रोणाचार्यांनी अर्जुनाच्या मनातील भय दूर केले अन् आपल्या कृत्याबद्दल जराही पश्चात्ताप न बाळगता दोघेही तेथून निघून गेले. निस्वार्थी व त्यागी एकलव्याचे त्यांनी जाताना एका शब्दानेही आभार मानले नाहीत.

द्रोणाचार्यांपासून पांडवांनी खूपशा विद्या शिकून घेतल्या, अन् निरनिराळ्या अन्य विद्यांतही ते पारंगत झाले. धर्मराज सारथ्य करण्यात पारंगत झाला, तर भीम गदायुद्धात. धनुर्विद्येत तर अर्जुन अजोड बनला. या विद्येत त्याचे बुद्धिचापल्य, बाण सोडण्यातली त्याची चलाखी व वेग, शस्त्राचा प्रयोग करण्याच्या पद्धतीतले त्याचे अद्वितीय कौशल्य इत्यादि स्तुत्य होते. 'त्याच्या तोलाचा अन्य वीर नाही' असं निश्चितपणे म्हटले जाई. परन्तु अश्वत्थामाला युद्धाबद्दलची जितकी रहस्ये माहीत होती, तितकी अन्य कोणालाही नव्हती.

नकुल-सहदेव खड्गयुद्धात प्रवीण झाले.

भीमाचे गदायुद्ध-कौशल्य व अर्जुनाची धनुर्विद्येतली पारंगतता पाहून दुर्योधन व त्याचे भाअू या दोघांचा हेवा करीत असत.

आपल्या शिष्यांची परीक्षा घ्यावी असे एकदा द्रोणाचार्यांच्या मनात आले. सर्व राजकुमारांत जास्त चांगला नेमबाज कोण आहे, हे त्यांना पहायचे होते. त्यांनी एक मातीचा पक्षी बनवला

व तो एका झाडावर ठेवला. बाहेरून तो सहजपणे दिसत नव्हता. आपल्या शिष्यांना घेअून द्रोण त्या झाडाजवळ जाअून म्हणाले, "झाडावर ठेवलेला पक्षी, नीट लक्षपूर्वक पाहिलंत तर पानांच्या मधूनही दिसू शकेल. तुम्ही सर्वांनी फक्त त्याच्यावर नेम धरा अन् मी सांगितल्याबरोबर बाण सोडून त्याचं डोकं अुडवा."

प्रथम धर्मराजची पाळी होती. द्रोणांनी त्याला विचारले, "नीट पहा, तुला पक्षी दिसतोय?" धर्मराज अुत्तरला, "होय".

द्रोणांनी नन्तर विचारले, "त्या पक्षाबरोबरच मी अन् इथं असलेले सर्वजण दिसत आहेत?"

धर्मराज म्हणाला, "हो, सर्व दिसतायत."

द्रोणाचार्य म्हणाले, "तुझी दृष्टी लक्ष्यावर केन्द्रित झालेली नाहीय. तू परत जा."

द्रोणाचार्यांनी एकेक करून सर्व शिष्यांना बोलावून घेअून तोच प्रश्न विचारले. त्यांना सर्वांकडून अशीच अुत्तरे मिळाली.

शेवटी अर्जुन आला व त्याने झाडावरचा पक्षी पाहिला. द्रोणांनी त्याला, "आम्ही सर्वजण तुला दिसत आहोत ना?" असं विचारताच, "मला पक्ष्याच्या डोक्याशिवाय काहीच दिसत नाहीय?" असे अुत्तर त्याने दिले.

द्रोणांनी 'सोड तुझा बाण' असे म्हणायचाच अवकाश! बस, अर्जुनाने आपल्या बाणाने पक्ष्याचे डोके अुडवले! आचार्यांच्या आनन्दाला सीमा राहिली नाही! त्यांनी अर्जुनाची तोंडभर स्तुती केली अन् मनातल्या मनात विचार केला की, द्रुपदाचा कोणी पराभव करू शकेल, तर तो केवळ अर्जुनच!

एकदा आपल्या शिष्यांसह द्रोणाचार्य यमुनेत स्नान करत होते. अचानक एका मगरीने आचार्यांचा पाय पकडला अन् ती त्यांना खोल पाण्यात ओढू लागली. द्रोण ओरडून आपल्या शिष्यांना बाणांनी मगरीला मारायला सांगू लागले. सर्वांनी बाण चालवले; परन्तु कोणीही मगरीला बरोबर बाण मारू शकला नाही; कारण कदाचित् आपल्या गुरुजींनाच बाण लागेल अशी त्यांना भीती वाटली. परंतु अर्जुनाने मात्र पाच बाण मारून आपल्या आचार्यांना इजा न करता मगरीला मारून टाकले.

यावर अर्जुनाही वाहवा करत द्रोण त्याला म्हणाले, "अर्जुना, तुझं कौशल्य अमोघ आहे. मी तुला मन्त्रासहित ब्रह्मशिरोनामास्त्राची दीक्षा देईन. याचा प्रयोग मानवजातीवर तर होअू शकेलच, परन्तु सामान्य माणसावर तो करण्याने सारा भूलोकच दग्ध होईल.

अर्जुनाने ताबडतोब स्नान करून ब्रह्मशिरोनामास्त्राचा अुपदेश घेतला.

एके दिवशी द्रोण धृतराष्ट्राच्या सभेत गेले असता, तेथे भीष्म, विदुर, कृप, बाल्हिक, सोमदत्त आदि सर्व अग्रगण्य व्यक्ती हजर होत्या.

त्या सर्वांसमक्ष द्रोण धृतराष्ट्राला म्हणाले, "महाराज, सर्व राजकुमार माझ्याकडून विद्या संपादून तयार झालेले आहेत. आपण त्यांच्या प्राविण्याची परीक्षा घ्यावी."

या विद्याप्रदर्शनाच्या व्यवस्थेचा भार विदुरावर सोपवला गेला. ही तयारी खूप मोठ्या प्रमाणावर केली गेली. अस्त्र-विद्या प्रदर्शनासाठी एक विशाल भूमी मुक्रर करून ती साफ करण्यात आली, तेथील मोठे दगड झडझाडोरा वगैरे हटवून समतल मैदान तयार करण्यात आले. प्रेक्षकांना बसण्यासाठी ज्यांच्या त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे आसने बनवण्यात आली. कनाती वगैरे लावून सर्व बाजू सुशोभित केल्या गेल्या अन् अुत्तर बाजूकडे एक भव्य प्रवेशद्वारही बनवले गेले.

एका शुभदिनी सुमुहूर्त निश्चित केला गेला. राजवंशातील सर्वजण हे प्रदर्शन पहायला आले. गांधारी, कुन्ती आदि अंतःपुरातील स्त्रियाही

तेथे आल्या. त्यांच्यासाठी बसण्याची निराळी व्यवस्था होतीच. सर्व लोक आपापल्या जागी स्थानापन्न झाल्यावर द्रोणाचार्य आपला पुत्र अश्वत्थामा याला बरोबर घेअून सभास्थानी आले अन् रंग-स्थलाच्या (आखाड्याच्या) मध्यावर अुभे राहिले. त्यांचे सर्व शिष्य खड्ग, ढाल, धनुष्य-बाण आदि आयुधांनी युक्त होते. त्यांच्यात खूप अुत्साह दिसून येत होता. सर्वप्रथम धर्मराज व त्याच्या मागोमाग बाकी सारे राजकुमार मंचावर अुपस्थित झाले.

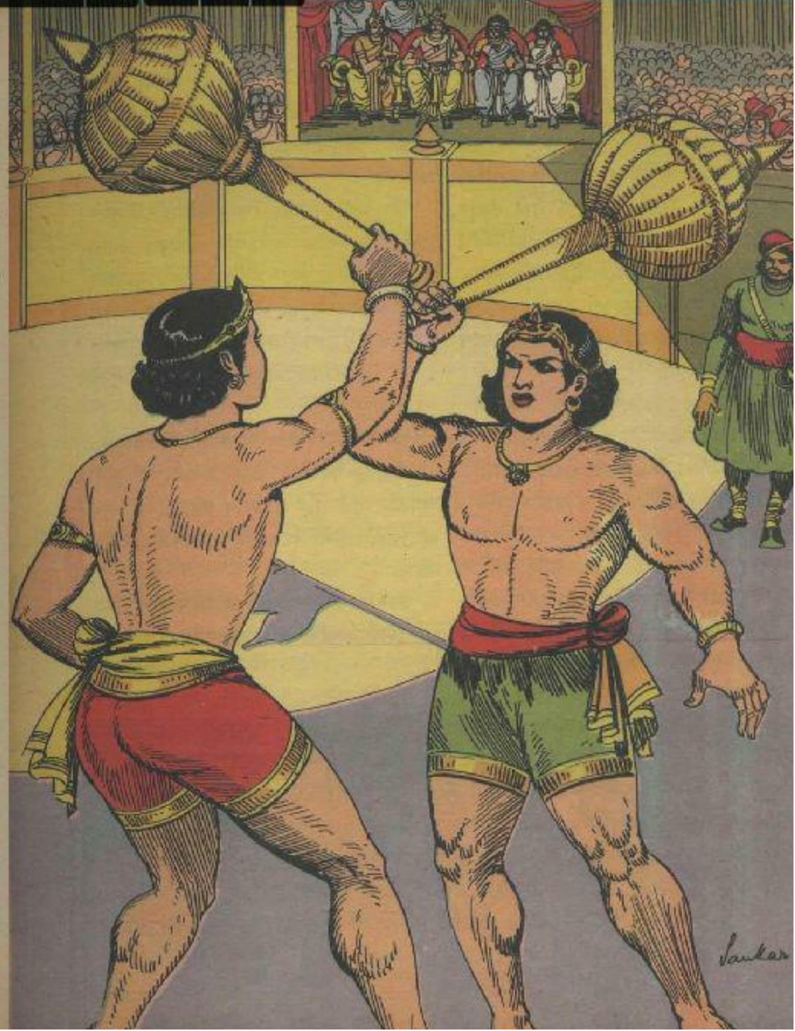
रथ, हत्ती व घोड्यांवर आरूढ होअून त्यांनी सर्वांनी विविध प्रकारच्या अस्त्रांमधले आपले कौशल्य दाखवले. नन्तर धनुर्विद्येतील कौशल्यही दाखवले. ते सर्व पहात असताना 'चुकून आपण जखमी तर होणार नाही ना!' अशी भीतीही काही जणांना वाटत होती.

मंचावर जे जे काही घडत होते, ते सर्व विदुर सविस्तर वर्णन करून धृतराष्ट्राला सांगत होता, अन् कुन्ती गांधारी वगैरेही ते ऐकत होत्या.

थोड्या वेळाने भीम व दुर्योधन आपापल्या गदा घेअून मंचावर आले. दोघांच्यात युद्ध सुरू झाले. केवळ प्रदर्शनासाठीच युद्धाचे आयोजन झाले असले तरी, काहीजण भीमाला, तर काही दुर्योधनाला प्रोत्साहन देत होते. ते नंतर तर त्यांना एकमेकांविरुद्ध भडकवू लागले. द्रोणांनी जेंव्हा पाहिले की हा प्रकार अनिष्ट वळण घेअू पहात आहे, तेंव्हा अश्वत्थामाला पाठवून त्यांनी ती लढत थांबवली.

आता अर्जुन मंचावर आला. त्याला पहाताच लोकांच्या तोंडून हर्षध्वनी निघाले. धृतराष्ट्राने विदुराला विचारले-, "अचानक हा गोंधळ कसला चाललाय?" विदुराने अर्जुन मंचावर आल्याची खबर सांगितली.

अर्जुनाने वर्णनातीत कलाकौशल्य दाखवले. दिव्य अस्त्रांचा प्रयोग करून त्याने आग्नि, मेघ इत्यादींची निर्मिति केली. एका शस्त्राचा प्रयोग करून तो स्वतःच अंतर्धान पावला. त्याचा नेम अमोघ होता. डुकराचा एक पुतळा गोलाकार हलत ठेवलेला होता. अर्जुनाने एकाच वेळी पाच बाण सोडून पुतळ्याचे तोंड छिन्नविच्छिन्न केले.

सर्व राजकुमारांची आपापली कौशल्ये दाखवून झाल्यावर जन्मजात कवचकुंडले धारण करणारा कर्ण मंचावर आला. त्याचा चेहरा बालसूर्यासारखा झळाळत होता. त्याच्या हातात धनुष्यबाण होते. द्रोणाचार्य व कृपाचार्य यांना विनयाने नमस्कार करून त्याने गंभीर स्वरात घोषणा केली, "अर्जुना! धनुर्विद्येत एकटा तूच मोठा प्रवीण आहेस, असं समजू नकोस. तू आता जे जे चमत्कार करून दाखवलेस ते सारेच्या सारे मलाही करता येतात, आत्ता करून दाखवतो मी."

कर्णाच्या या क्रोधयुक्त बोलण्याने अर्जुनालाही राग आला. त्याला आपला अपमान झाल्यासारखे वाटले. आता प्रेक्षकांच्यातही कुतूहल निर्माण झाले - पुढे काय होणार?

कर्णाने खरोखरच अर्जुनाने दाखवलेले सर्व चमत्कार करून दाखवले. त्याच क्षणी दुर्योधन व त्याचे भाऊ मंचावर धावत आले आणि त्यांनी कर्णाला मिठी मारली. त्याचे अभिनन्दन करून आलिंगन देत दुर्योधन कर्णाला म्हणाला,

"आजपासून तू माझा खास मित्र झाला आहेस. इतकेच नव्हे तर तू माझा आप्त आहेस, आमच्यातलाच एक आहेस. आमच्या शत्रूचा नाश करण्यात तू आम्हाला मदत कर."

कर्णाने त्याची विनंती मान्य केली. अर्जुनाशी द्वंद्वयुद्ध करण्यासाठी कर्णाने द्रोणाचार्यांकडे परवानगी मागितली. अर्जुनाने त्याचे आव्हान सहर्ष स्वीकारले. परन्तु आपल्या स्वतःच्याच पुत्रांमधे युद्ध होणार असे पाहून कुन्ती मूर्च्छित झाली. परिचारिका येऊन तिची शुश्रूषा करू लागल्या.

इतक्यात कृपाचार्यांनी कर्णाला विचारले, "मुला, तू कोणत्या जातीचा आहेस? कुठे रहातोस तू? तुझे आईबाप कोण? तू जर क्षत्रीय असशील, तरच अर्जुन तुझ्याशी द्वंद्वयुद्ध करेल."

आपले पालनपोषण करणाऱ्यांचे नाव सांगायची कर्णाला लाज वाटू लागली.

क्रमशः

उदार रामचन्द्र

कीर्तनपुर मध्ये कर्मचंद नावाचा एक सधन शेतकरी रहात असे. तो श्रीमंत असल्यामुळे सर्व लोक त्याला मान देत. आपल्या संपत्तीच्या अहंकारामुळे कर्मचंद नोकरांशी दिलदारपणे वागत नसे.

कर्मचंदला तीन मुलगे होते. पहिला व दुसरा मुलगा वडिलांच्या इच्छेनुसार सर्व करीत राही. अशा रीतीने ते वडिलांचे खरे वारस मानले जात, तिसरा मुलगा रामचन्द्र पित्याहून अगदी वेगळ्या स्वभावाचा होता.

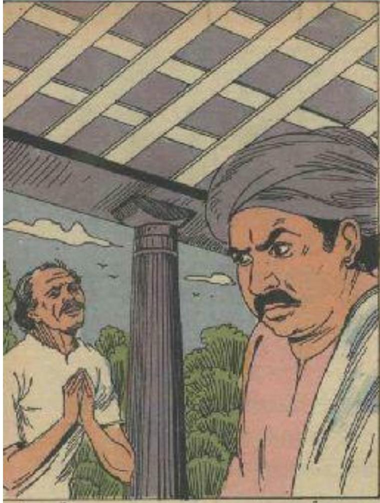
तो म्हणायचा - "पोटाची खळगी भरण्यासाठी बिचारे नोकर आपल्याकडे राबत आहेत. आपण यजमान आहोत, म्हणून आपल्यात अहंकार निर्माण होता कामा नये. जर दिवस फिरले तर आपली ही दुर्दशा होईल, दारिद्र्यातील यातना सहन कराव्या लागतील. आपण जर सर्वांना आदराने वागवले, तर आपल्या अडचणीच्या वेळी ते आपल्याला मदत करतील."

त्याचे वडील आणि थोरले भाऊ जेव्हा या सर्व गोष्टी ऐकत, तेव्हा त्याला समजून सांगत - "नोकरांना आपण ताब्यात ठेवले पाहिजे. त्यांना डोक्यावर घेणं बरं नव्हे. नाहीतर आपणच केव्हा तरी खड्ड्यात पडू." निरनिराळ्या परींने ते त्याला सावध करण्याचा प्रयत्न करीत.

कर्मचंदाकडे गोपी नावाचा एक नोकर काम करीत असे. त्याचा एक दूरचा नातेवाईक मेला. मरता मरता आपली एक एकर जमीन त्याने गोपीला दिली. कर्मचंदाला ही बातमी देत गोपी म्हणाला - "मालक, आपण माझे अन्नदाते आहात. आपण परवानगी दिलीत तर आपल्या बायको व मुलांसह त्या गावी जाऊन आपली शेती-वाडी करीन."

कर्मचंदला गोपीचा हेवा वाटला. तो म्हणाला - "अरे, तुला तर मिळाली आहे एक एकर जमीन. एवढ्याशा जमिनीतून तुला

सुहासिनी नाईक

मिळून मिळून मिळणार ते काय? तू माझ्याकडे नोकर आहेस हे विसरू नकोस. ठरलेल्या मुदतीत तुला माझ्याकडे काम केलेच पाहिजे. अजून दोन महिने बाकी आहेत. तुला जर नियमाचं उल्लंघन करून जायचं असेल, तर अगोदरच माझ्याकडून जे धान्य घेतले आहेस ते परत देऊन टाक."

अशा परिस्थितीत गोपी उरलेले दोन महिने कर्मचंदकडे काम करीत राहिला. मुदत संपल्यावर, मालकाची परवानगी घेऊन, बायको व मुलांसह तो आपली जमीन असलेल्या गावी गेला व तेथे शेती-वाडीचे काम त्याने सुरू केले.

गोपी जेव्हा नोकरी करायचा तेव्हा आपल्या मर्यादित प्राप्तीत काही बचत करू शकत नसे. मिळणाऱ्या पैशात आपल्या कुटुंबाचे पालन-पोषण करणेच त्याला मुश्किल होई, म्हणून शेती करण्यासाठी त्याला थोडे कर्ज घ्यावे लागले. त्याची परिस्थिति पाहून दुसरा एक शेतकरी त्याला म्हणाला - "गोपी, अर्ध्या एकराची तू मशागत कर, बाकी अर्ध्या एकरात मी शेती करतो. सगळा खर्च मी करीन. जो फायदा होईल तो आपण निम्मा-निम्मा वाटून घेऊ. यामुळे तुला आपल्या शेतीसाठी निराळी रक्कम खर्च करावी लागणार नाही."

गोपीला ही योजना पसंत पडली. आता त्याला आणखी कर्ज घेण्याची आवश्यकता राहिली नाही, आणि त्याचे शेतीचे काम निर्विघ्नपणे सुरू झाले.

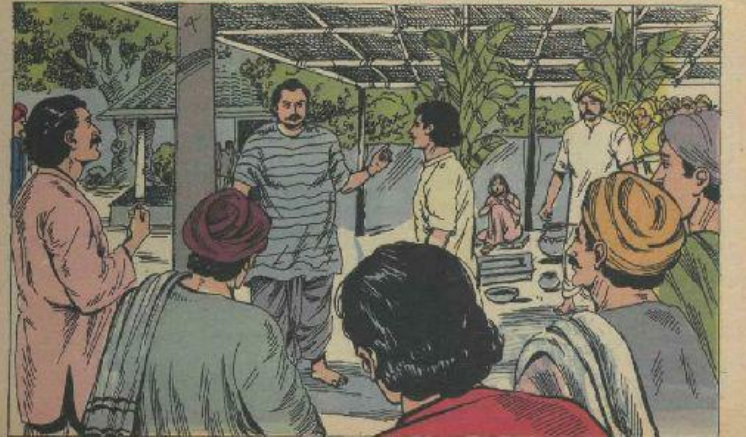
गोपीने आपल्या मुलीच्या लग्नाचा विचार केला आणि एक स्थळ निश्चित केले. तो स्वतः कर्मचंदाकडे गेला आणि त्याला आपल्या मुलीच्या लग्नाचे निमंत्रण दिले. कर्मचंद आणि त्याच्या थोरल्या दोन मुलांनी या निमंत्रणाची थट्टा केली. पण तिसरा मुलगा रामचन्द्र स्वतंत्रपणे भेटून म्हणाला - "गोपी, तू अनेक वर्षे आमच्याकडे इमानदारीने नोकरी केली आहेस. मी वडिलांवर अवलंबून आहे हे तू जाणतोसच. तरी पण तुझ्या मुलीच्या लग्नाला मी नक्की हजर राहीन."

वडील आणि भाऊ यांनी रामचन्द्रची टिंगल केली, पण तरी ही तो गोपीच्या मुलीच्या लग्नासाठी गेला. त्यावेळी गोपीशी भागीदारीत शेती करणारा शेतकरी अचानक वारला. तुला द्यावयाचे पैसे मी लग्नाच्या वेळी देईन असा त्याने वायदा केलेला होता. आकस्मिक मृत्यूमुळे भागीदार शेतकऱ्याचे कुटुंबीय दुःखी-कष्टी झालेले होते. त्यांच्याकडे पैशांची मागणी करणे गोपीला इष्ट वाटले नाही.

लग्नाच्या वेळी नवऱ्या-मुलाकडील मंडळींनी हुंड्याची मागणी केली. या दयनीय अवस्थेत गोपी रामचंद्रला म्हणाला - "आता माझी स्थिति कशी आहे हे आपण जाणताच. आपण एका प्रतिष्ठित शेतकऱ्याचे चिरंजीव आहात. नवऱ्या-मुलाकडील लोकांना आपण थोडे समजाऊन सांगाल?"

नवरा-मुलाच्या वडिलांना रामचन्द्रने गोपीची नाजुक परिस्थिति समजावण्याचा प्रयत्न केला. पण याचा त्यांच्यावर जरा ही परिणाम झाला नाही. ते पर्खडपणे म्हणाले - "भागीदाराने पैसे दिले नाहीत, यावर मी कसा विश्वास ठेवूं? लग्न करायची इच्छा असेल तर आपण असे करू शकाल - अर्धा एकर जमीन माझ्या मुलाच्या नावे लिहून देववा. जर हे शक्य नसेल, तर हे लग्न मोडलं असं समजा."

गोपी अर्धा एकर जमीन लिहून द्यायला तयार झाला. पण नवरी-मुलगी सुभाषिणीने या प्रस्तावाला विरोध केला. ती म्हणाली - "आपल्या व्याह्यांच्या म्हणण्यावर ज्यांचा विश्वास नाही, त्यांच्यावर मी कसा विश्वास ठेवू? माझी या लग्नाला तयारी नाही. पैशांच्या मागे लागणारांनी आपल्या मुलासाठी दुसरी एकादी मुलगी पहावी."

मुलीच्या या बोलण्यावर वर-पक्ष भडकला. मुलाचे वडील म्हणाले - ''एका अविवाहित मुलीला इतकी घमेंड शोभत नाही. एक दमडी ही न घेणाऱ्या कोणाबरोबर लग्न करतेस ते आम्ही ही पाहूच!'' असेच आणखी कटु शब्द ऐकवीत वऱ्हाडाने तेथून काढता पाय घेतला.

मुलाकडचं वऱ्हाड परत निघालेलं पाहून गोपी आ वासून पहातच राहिला. तेव्हा रामचन्द्र त्याला म्हणाला - ''मी लहानपणापासून माणसांचा चांगुलपणा पहात आलो आहे. श्रीमंत नि गरीब असा फरक मी कधी केला नाही. तुझी मुलगी सुभाषिणी मी लहानपणापासून पहात आलो आहे. तिचा स्वाभिमान मला फार आवडला. तुझी हरकत नसेल तर याच मुहूर्तावर माझी तिच्याशी लग्न करायची तयारी आहे. यामुळे माझ्यावर जी संकटं येतील, त्यांचा मी सामना करीन.''

गोपीला माहीत होतं की रामचन्द्रचे वडील चांगले श्रीमंत आहेत. म्हणून त्याने या लग्नाला स्वीकृति दिली नाही. तेव्हा गोपीला समजाऊन सांगत रामचन्द्र म्हणाला - ''ठीक मुहूर्ताच्या वेळी तुझ्या मुलीचं लग्न आडून राहिलं आहे, या वेळी तिच्याशी लग्न करायला कोणी सरसावेल असं मला वाटत नाही. माझ्या घरच्या लोकांची तू काळजी करू नकोस. मी त्यांना समजाऊन सांगेन. तू या लग्नाला संमति दे.''

अशा रीतीने ठरलेल्या मुहूर्तावर रामचन्द्र आणि सुभाषिणी यांचे लग्न झाले. कर्मचन्द खूप रागावला. दोन्ही थोरल्या भावांनी त्याची नाचक्की केली. बराच विचार करून शेवटी कर्मचंद म्हणाला -''झालं ते होऊन गेलं. शेवटी तू माझा मुलगा आहेस. मी तुला थोडे पैसे देतो. मी या गावात मान-मरातबाने रहावं असं तुला वाटत असेल, तर आपल्या बायकोला घेऊन दुसऱ्या एकाद्या गावी जाऊन रहा.''

वडिलांनी दिलेले पैसे घेऊन रामचन्द्र आपल्या बायकोच्या गावी आला. तिथे त्याने थोडी जमीन खरेदी केली आणि शेतीवाडी करू लागला. चार वर्षांच्या काळात त्याने पाच एकर जमीन खरेदी केली. आवश्यकतेनुसार तो अन्य शेतकऱ्यांना सल्ला देऊन त्यांना मदत करू लागला. त्याच्या परोपकारी स्वभावामुळे त्याने समाजात मानाचे स्थान मिळविले.

एक वर्षी पावसाळ्यात जोराचे वादळ आले, समुद्र खवळला. यामुळे गावातील शेतजमीन खाऱ्या पाण्याने भरून गेली. सर्व पिकांची नासाडी झाली. कर्मचंदाची सारी जमीन निरुपयोगी झाली. निदान चार-पाच वर्षात जमिनीत काही उगवण्याची चिन्हे दिसेनात. गावचा सधन शेतकरी कर्मचन्द आणि त्याचे नोकर यात काही फरक राहिला नाही. ज्या ठिकाणी वादळाचा उपद्रव झाला नव्हता अशा गावी लोकांनी स्थलांतर केले.

रामचन्द्रला जेव्हा हे सारं समजलं तेव्हा आपल्या गावातील काही लोकांना त्याने आश्रय दिला. शक्य तेवढी त्यांना मदत केली. आपले वडील व भाऊ गाव सोडून कोठे तरी दूर गेलेले आहेत हे ही त्याला समजले. त्यांना शोधण्यासाठी तो निघाला. बरोबर गोपी व त्याची बायको होतीच.

एका गावाच्या सरहद्दीवर त्याने पाहिले की आपले वडील व भाऊ असहाय्य स्थितीत अन्नासाठी तडफडत बसलेले आहेत. अंगावरील कपड्यांशिवाय त्यांच्याजवळ अन्य काही नव्हते. आपला मुलगा व सून यांना पाहून कर्मचन्दच्या डोळ्यात अश्रू भरून आले.

वडिलांचे हात आपल्या हातात घेत रामचन्द्र म्हणाला - ''आपण मुळिच काळजी करू नका. जिथं फुलं असतात तिथं काटे ही असणारच. खारे पाणी भरलेल्या आपल्या शेतात आता चार-पांच वर्षे तरी शेती करता येणार नाही. तोपर्यंत आपण सर्व जण मिळून शेती करू. आमच्या इथे कोणी मालक नाही, ना कोणी नोकर!''

बायको व गोपी यांनी ही कर्मचन्दला विनंती केली, ''चला, आपण सर्व जण एकत्र काळ्या आईची सेवा करू या.''

रामचन्द्रचा चांगुलपणा पाहून वडील व भाऊ आनंदित झाले. त्याच क्षणी त्यांनी आपल्या स्वार्थाचे विचार सोडून दिले. गरीबां बद्दलची त्यांच्या मनातील दुर्भावना नष्ट झाली. रामचन्द्रच्या मदतीने सर्वांनी एका नवीन जीवनाला प्रारंभ केला.

अति लोभाचा परिणाम

तो बिचारा अगदीच निर्धन होता. आसपासची गावे फिरून तो भीक मागत असे. गावाबाहेरील शेतात काम करणारी माणसं आपलं खाणं खाअून झालं, की अुरलंसुरलं त्याला देत. पण याशिवाय गावात कोणत्याही घरी त्याला भीक मिळत नसे. एकाद्या घरी भीक मागितली, तर घरातला कुत्रा मागे लागून त्याला पळवून लावी.

त्यावर्षीही भिकाऱ्याही स्थिती तशी हलाखीचीच राहिली. जेंव्हा लागोपाठ दोन दिवस त्याला खायला काहीच मिळाले नाही, तेंव्हा गाव सोडून तो दुसऱ्या गावात गेला. वाटेत त्याला एक म्हातारा भेटला. तो भिकाऱ्याला म्हणाला, "मला फार दया येतेय तुझी. हा घे एक चणा." असे म्हणत म्हाताऱ्याने चण्याचा एकच दाणा भिकाऱ्याच्या हातावर ठेवला.

भिकाऱ्याने विचारले. "या एका चण्यानं माझं पोट कसं भरेल?"

"तो खाअून तुझा काहीच फायदा नाही होणार; पण तो तुझ्या जवळ असेल, तर मात्र गावात कुठेही तुझा पाहुणाचार होईल बघ." म्हातारा म्हणाला.

नंतर दोघेही आपापल्या दिशेने चालू लागले. अंधार होता होता तो गावात पोचला, अन् एका घरासमोर अुभा राहून ओरडू लागला, "अन्न वाढा माई!"

घरचा मालक हाक ऐकून ताबडतोब बाहेर आला. त्याने भिकाऱ्याला पाहिले. तो आपल्या गावचा नाही, अशी खात्री झाल्यावर मालक भिकाऱ्याला आपल्या घरात घेअून गेला. त्याने त्याला पोटभर जेवू घातले. तो भिकाऱ्याला म्हणाला, "आजची रात्र इथेच घराच्या कट्ट्यावर झोप."

भिकारी खूपच खूष झाला. आजपर्यन्त त्याला कोणीच इतक्या आदराने वागवले नव्हते.

चान्दोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट.

त्याच्या मनात आले की, 'हा नक्की त्या चण्याचाच प्रभाव!' त्याने तो चणा आपल्या अुशाशी नीट ठेवला अन् आरामात झोपून गेला.

सकाळी त्या घरवाल्याची कोंबडी दाणे टिपत टिपत भिकाऱ्याजवळ आली. तिच्या हालचालीमुळे तो झोपेतून जागा झाला. इतक्यात त्याला असे दिसले की कोंबडीने आपला चण्याचा दाणा चोचीत अुचलून गट्टम् केला!

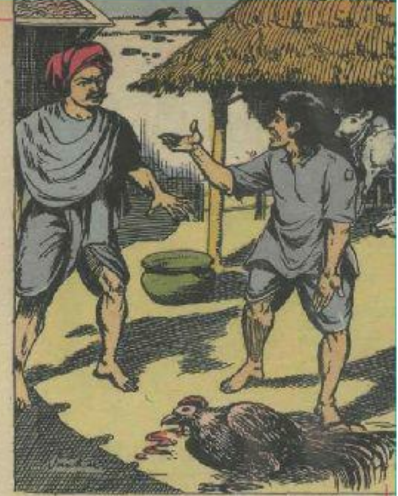
भिकारी ओरडू लागला, "बाप रे, माझा चणा कोंबडीनं खाल्ला!"

घरमालक बाहेर आला. त्याला जेंव्हा हकिकत कळली, तेंव्हा तो म्हणाला, "मी देतो ना तुला हवे तेवढे चणे!"

"मला जास्त चण्यांची गरज नाहीय. मला माझा तोच चणा हवा. त्यातच माझं भाग्य आहे. तो एका सिद्धपुरुषाने दिलेला चणा आहे." भिकारी जास्तच तक्रार करत म्हणाला.

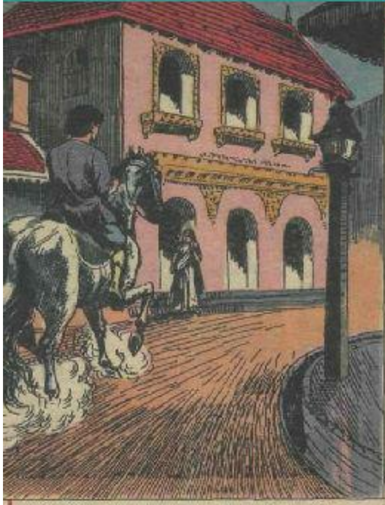
"पण आता मी तरी काय करू? चणा तर कोंबडीच्या पोटात गेला. हवी तर कोंबडीच घेअून जा." मालकाने अुपाय सुचवला.

भिकाऱ्याला वाटले की, शहरात नेअून कोंबडी विकली, तर बऱ्यापैकी रक्कम हाती येईल. पण त्याच दिवशी तो शहरात पोचू शकला नाही. त्यामुळे वाटेतल्या एका गावात त्याने मुक्काम करायचे ठरवले. त्याने एका माणसाला रात्रीपुरता त्याच्या घरात आसरा मागितला. त्या माणसाने दया दाखवून त्याला

जेवणही दिले अन् झोपायला जागाही दिली. कोंबडी आपल्या जवळ ठेवून भिकारी झोपून गेला. तो झोपल्याबरोबर कोंबडी तेथून पळाली अन् घरातल्या इतर कोंबड्यात जाअून त्यांच्याशी ती भांडू लागली. घरातल्या कोंबड्यांनी एकत्र येअून तिला चोची मारून बाहेर हाकलायला सुरुवात केली. कोंबडी घाबरून गोठ्यात शिरली अन् एका छोट्या गायीच्या पायाखाली येअून मरून गेली.

"अरे माझी सोन्याची कोंबडी!" असे म्हणून भिकारी जोरजोरात ओरडू लागला. घराच्या मालकाने त्याला आपल्या दोन कोंबड्या त्या बदल्यात द्यायचे कबूल केले, तेंव्हा तो म्हणू लागला की, "ज्या गायीच्या पायाखाली

येअून माझी कोंबडी मेली, ती गायच मला हवी." ती गाय घेअून भिकारी पुढे निघाला.

शहरात पोचता पोचताच भिकाऱ्याला अंधाराने गाठल्याने गावाबाहेरच दिसलेल्या घरात जाअून भिकारी तेथील गृहस्थाला म्हणाला, "मी खूप दुरून आलोय. या शहरात माझ्या परिचयाचं कोणीही नाहीय. आजची रात्र मला इथेच राहू द्याल?" त्या सद्‌गृहस्थाने भिकाऱ्याला परवानगी दिली.

त्या दिवशी त्या घरात काही शुभकार्य होते आणि त्यानिमित्त बरेचसे नातेवाईक तेथे आलेले होते. भिकाऱ्यालाही सर्वांबरोबर मिष्टान्न-भोजन मिळाले. मध्यरात्री त्याची गाय दावे तोडून गेली अन् घरवाल्याच्या घोड्याजवळ जाअून त्याचे गवत खाअू लागली. पण आपल्या खाण्यात गायीने तोंड घातलेले घोड्याला आवडले नाही. त्याने तिला इतक्या लाथा मारल्या की ती बिचारी लहानशी गाय तिथेच मरून गेली.

दुसऱ्या दिवशी भिकाऱ्याने घरमालकाशी भांडण सुरू केले. तो गृहस्थ बिचारा गरीब स्वभावाचा होता. म्हणून त्याने मुकाट्याने आपला घोडा भिकाऱ्याला देअून टाकला.

भिकारी आता घोड्यावर बसून शहरात जायला निघाला. त्याने मनाशी विचार केला, "आता माझे चांगले दिवस आलेले दिसतायत. माझं भाग्य अुजळलंय! म्हाताऱ्याने दिलेला चणा चांगलाच प्रभावी दिसतोय. पण फक्त घोडा मिळवून काय अुपयोग? यावेळी तर चांगलंसं घर, सुन्दरशी बायको अन् थोडीफार इस्टेटही मिळवीन मी! फार झालं आता भटकणं! कुठेतरी कायम वस्ती करून रहावं!"

संध्याकाळपर्यन्त तो शहराच्या मध्यावर पोचला. एका गल्लीतून जात असताना त्याला एक मोठीशी धर्मशाळा दिसली अन् समोरच एक सुंदरशी मुलगीही. त्याला असे वाटले की, अशी सुन्दर मुलगी आपली बायको झाली तर किती छान होईल! म्हणून तो घोड्यावरून अुतरून धर्मशाळेत शिरला. त्याने तिथल्या नोकराशी बोलणे केले अन् एक खोली घेतली.

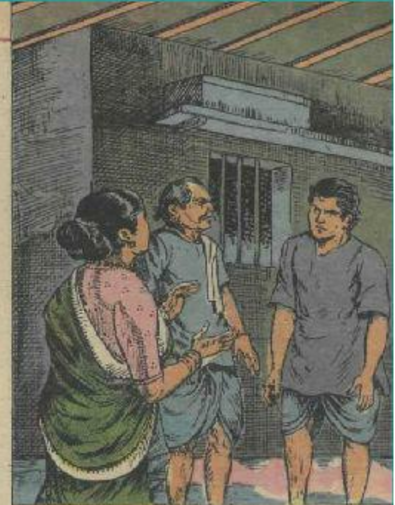
भिकाऱ्याने जी मुलगी पाहिली होती, ती या नोकराचीच मुलगी होती. अन् ती त्याची एकुलती एक मुलगी होती. त्याने ठरवले की तिच्याशी लग्न करून या धर्मशाळेतच रहावे. अशा तऱ्हेने त्याची घराची, बायकोची अन् भोजनाची सोय आपोआपच होणार होती; आरामात दिवस काढता येणार होते.

धर्मशाळेच्या खोलीत प्रवेश करत तो त्या नोकराला म्हणाला, "हे पहा, माझ्या घोड्याची नीट व्यवस्था करा. त्याला वेळेवर चारापाणी द्या. तो फार अुत्तम जातीचा घोडा आहे. लक्षात ठेवा, तो काही साधासुधा घोडा नव्हे."

गिऱ्हाइकाने घोड्याबद्दल इतके सारे बजावून सांगितल्यामुळे तो नोकर स्वतःच घोड्याला पाणी पाजायला गेला. घोडा पाणी पिता पिता नोकराची नजर चुकवून दूर पळून गेला. नोकराने भिकाऱ्याकडे येअून ही खबर देताच, तो कर्कश्श आवाजात ओरडला, "मी तुला प्रथमच सांगितलं होतं की घोडा अुत्तम आहे. पण तू इतकी बेपर्वाई दाखवलीस? घोडा किती मूल्यवान् होता, हे तुला काय माहीत! माझा घोडा आत्ता ताबडतोब परत आणून दे. सकाळीच मला राजाला भेटायला जायचं आहे. माझं काम फार महत्त्वाचं आहे."

"आपण फिकीर करू नका. सकाळी मी घोडा शोधून आणीन. त्यासाठी मला कितीही त्रास झाला तरी बेहत्तर!" नोकर याचना करत म्हणाला.

"हो तर! तुझी मुलगी अशी नाहीशी झाली, तर सकाळपर्यन्त वाट पहाशील का? माझा

घोडा तर मला त्यापेक्षा कितीतरी पटीने महत्त्वाचा आहे!" भिकारी राग व्यक्त करत म्हणाला.

"आपण सांगा, अशा मध्यरात्री मी तरी काय करू?" नोकर आता चिडत म्हणाला.

"तुझ्या बेपर्वाईनं माझा घोडा गेला. आता त्या ऐवजी तुझी मुलगी दे मला!" भिकाऱ्याने मागणी केली.

आता मात्र नोकर चांगलाच एकेरीवर आला. दोघात 'तू तू', 'मी मी' सुरू झाले. इतक्यात नोकराची बायको तेथे आली. ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली, "चूक तर आपलीच आहे ना. तेंव्हा आता चुप बसाना जरा, आपल्या मुलीनं जर मान्य केलं, तर हे म्हणतायत तसंच

करू आपण. आज ना अुद्या तिला कुणा परक्या हाती सोपवावंच लागणार आहे ना! आपल्याला शोधूनही असा जावई सापडणार नाही. तिची काय इच्छा आहे, हे पाहून येते मी. तोपर्यन्त तुम्ही आपलं भांडण बन्द ठेवा.'' तिचे बोलणे ऐकून भिकाऱ्याला आपला हेतु सफल होत आहेसे वाटले.

थोड्याच वेळात नोकराची बायको धावतपळत तेथे आली अन् म्हणाली, ''माझी मुलगी तुमच्याशी लग्नाला तयार नाहीय. म्हणून मी तिला गुंगवून एका पोत्यात बन्द करून ठेवलंय. तुम्ही पोतं घेअून ताबडतोब इथून बाहेर पडा. खूप दूर गेल्यावर सकाळ होईल तेंव्हा आपण कुठे आहोत, इथे कशा आलो, वगैरे काहीच तिला कळणार नाही. तिला घरी तर परत येता येणार नाही. नंतर मग तिला समजवा, धमकी द्या, पण काहीही करून लग्न करा तिच्याशी.''

असे काही होईल असे भिकाऱ्याला वाटलेही नव्हते. तरीही नोकराच्या बायकोचा सल्ला त्याला बरोबर वाटला. त्याने ठरवले की, प्रथम त्या मुलीला लग्नाला तयार करावे अन् नन्तर पुन्हा परत येअून या धर्मशाळेत तळ ठोकावा.

पोते वाहून नेत तो मध्यरात्री शहराबाहेर पडला. पोत्याचं वजन काही खास जास्त नव्हते; पण आतल्या हालचालींमुळे ते वाहून नेणे जड जात होते. या शिवाय अंधारच अंधार असल्याने प्रत्येक पाअूल सावधगिरीने टाकावे लागत होते. तरीही सकाळ अुजाडता अुजाडता तो कसाबसा जंगलात पोचला.

मोठ्या आशेने त्याने पोते अुघडले. पोत्यातून एक कुत्रा अुडी मारून बाहेर आला अन् एकदम भिकाऱ्यावर तुटून पडला. त्याचे नाक जखमी करून तो वेगाने तेथून पळून गेला.

चणा जे भाग्य त्याच्यासाठी घेअून आला होता, ते आता समाप्त झाले होते. आता पुन्हा भीक मागण्यावाचून गत्यंतर नव्हते. करणार तरी काय? आता पुन्हा गावोगाव भीक मागत आपला अुदरनिर्वाह करणे त्याच्या नशिबी आले.

बहुरूपा वसुन्धरा

धोकेबाज मासा

मद्रास मधील मरीना समुद्र-किनाऱ्यावर एक मत्स्य-शाळा आहे. नुकताच तेथे एक मासा आणण्यात आला. त्याला फुलपाखरासारखे पंख आहेत. पाठीवर टोकदार काटे आहेत. याच्या पंखांमुळे समुद्री प्राणी याच्या जवळ यायला भीतात. 'रफ्सल्स स्कॉर्पियन फिश' नावाच्या या माशाचे वर्णन १९३० साली प्रकाशित झालेल्या पुस्तकात लिहिलेले आढळते. हा मासा विषारी आहे. पंख व पाठीवरील काट्यांनी जवळ येणाऱ्या प्राण्याला हा घायाळ करतो. म्हणून त्या काळी हा समुद्री सापापेक्षा ही अधिक धोकेबाज मानला जात असे आणि त्याला फार भीत. या प्रकारचा मासा समुद्राच्या पाण्यातच जीवित राहू शकतो. म्हणून याला वारंवार समुद्री पाण्यात बुडवावे लागते.

भुंकणारे हरिण

मद्रासच्या जवळील वंडलूर येथील प्राणी-संग्रहालयात एका हिरण बालकाचा जन्म झाला. याचे डोळे फार सुंदर आणि चमचमणारे आहेत. त्याच्या जवळ गेलं की हे कुत्र्याप्रमाणे भुंकते. म्हणून याला भुंकणारे हरिण म्हणतात.

पांढरा कावळा

तुम्ही कधी पांढरा कावळा पाहिला आहे? उत्तर नकीच मिळणार- नाही. तर मग तुम्ही मद्रासच्या चिल्ड्रेन्स पार्क मध्ये जा. तेथे तुम्हाला पांढरा कावळा दिसेल. लालसर रंगाचे डोळे आणि दुधासारखे पांढरे शुभ्र शरीर. हा ९० दिवसांचा शिशु आहे. पण नित्य होत राहणाऱ्या शारीरिक बदलामुळे हा फार लहान दिसतो. कोट्टूर येथील झाडीत जेंव्हा काळे कावळे याला पळवून लावीत होते, तेव्हा कोणी तरी याला वाचवले आणि पार्कच्या अधिकाऱ्यांकडे सोपविले.

